

Memòria mapa de patrimoni cultural

Aguilar de Segarra

Ipat Serveis Culturals

Novembre 2018

**Diputació
Barcelona**

Índex

1. Presentació	3
2. Agraïments	4
3. Metodologia	5
3.1. Marc teòric	5
3.1.1. Fitxes d'inventari	8
3.1.2. Criteris de selecció	9
3.1.3. Elements no catalogats-descartats	10
3.2. Metodologia de treball	11
3.2.1. Fase prèvia de documentació	11
3.2.2. Treball de camp	14
3.2.3. Treball de gabinet	15
4. Context geogràfic i històric	16
4.1. El medi físic	16
4.1.1. Geomorfologia	16
4.1.2. Hidrografia	19
4.1.3. Clima	19
4.1.4. Vegetació	19
4.2. El poblament	20
4.2.1. Població i estructura econòmica	20
4.2.2. Ocupació del territori	21
4.2.3. Aguilar de Segarra i el seu entorn	22
4.3. Origen i símbols d'Aguilar de Segarra	23
4.3.1. Síntesi històrica	23
4.3.2. Toponímia	25
4.3.3. Escut	25
4.4. Estat legal de protecció dels béns culturals	26
4.5. Equipaments patrimonials	30
5. Diagnosi	31
5.1. Patrimoni immoble	32
5.1.1. Nuclis de població d'Aguilar de Segarra	34
5.1.2. Edificis i conjunts arquitectònics	38
5.1.3. Elements arquitectònics	52
5.1.4. Jaciments arqueològics	62
5.1.5. Elements d'obra civil	68
5.2. Patrimoni moble	70
5.2.1. Element urbà	71
5.2.2. Objectes	73
5.3. Patrimoni documental	73
5.4. Patrimoni immaterial	73
5.4.1. Manifestacions festives	74
5.4.2. Tradició oral	75
5.4.3. Música i dansa	76
5.5. Patrimoni natural	77
5.5.1. Espècimens botànics	78
5.5.2. Zones d'interès	78

6. Elements no fitxats	79
9. Bibliografia i netgrafia	81

1. Presentació

Aquest document s'emmarca dins el programa *Estudis i projectes de Patrimoni Cultural*, promogut per l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona.

L'Oficina de Patrimoni Cultural està especialitzada en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local, que s'organitza a partir de l'articulació d'un seguit de xarxes territorials (Xarxa d'Arxius Municipals, Xarxa de Museus Locals) i programes sectorials (Programa d'Estudis i Projectes) que posen a l'abast dels municipis un conjunt de serveis i accions de suport a l'organització, gestió, conservació, tractament, difusió i comunicació del conjunt de béns patrimonials presents en el territori i, sobretot, als equipaments culturals especialitzats que actuen des de l'àmbit municipal.

Un dels seus objectius principals és donar suport a les polítiques i estratègies dels ajuntaments en relació amb la conservació, la recerca, la difusió i la dinamització dels béns patrimonials del seu territori. En aquesta línia, es duen a terme una sèrie d'actuacions per facilitar a les administracions locals la presa de decisions sobre el patrimoni, entre les quals es troba la promoció de la realització dels Mapes de Patrimoni Cultural Local, abans anomenats Inventaris del Patrimoni Cultural.

L'ajuntament d'Aguilar de Segarra, interessat en disposar d'una eina de coneixement dels elements patrimonials que es troben en el seu municipi, va signar l'any 2017 un conveni amb la Diputació de Barcelona per tal d'elaborar un Mapa de Patrimoni del seu terme.

La redacció d'aquest fou encarregat a l'empresa iPAT Serveis Culturals, SCP. La realització del treball ha estat executada pels historiadors i arqueòlegs Xavier Bermúdez López i Cristina Belmonte Santisteban, sota la coordinació de Pedro Barbado, tècnic de l'OPC, entre els mesos de juliol de 2017 i juny de 2018.

2. Agraïments

La realització del Mapa de Patrimoni Cultural d'Aguilar de Segarra ha comptat amb la col·laboració d'una sèrie de persones que, gràcies al seu coneixement del territori i la seva experiència, han estat indispensables per a elaborar l'inventari de béns patrimonials amb el màxim d'exhaustivitat possible.

En primer lloc, volem agrair a l'Ajuntament d'Aguilar de Segarra el seu interès en contribuir a la valorització del seu patrimoni cultural i natural, així com també per oferir-nos les seves instal·lacions per treballar i facilitar-nos les gestions amb els ciutadans del municipi. Volem destacar-ne la implicació del Sr. Alcalde, Valentí Riera, i de la regidora de cultura, la Sra. Ma. Teresa Viñals.

De manera molt especial, mereix el nostre agraïment la Sra. Roser Parcerisas, autora de diverses publicacions que han estat essencials per dotar de contingut el nostre treball i que ha contribuït de manera determinant en la selecció d'elements d'interès i la revisió dels continguts.

No podem deixar de banda els múltiples veïns que, molt amablement, han atès les nostres preguntes i ens han adreçat (i fins i tot acompanyat) al lloc on es troben alguns dels elements que cercàvem, en especial aquells que viuen als masos i coneixen a la perfecció el territori.

També volem donar les gràcies al tècnic de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona Pedro Barbado per la seva tasca de supervisió, fer d'enllaç amb l'Ajuntament d'Aguilar de Segarra i atendre els dubtes sorgits durant la redacció del treball.

A tots ells, el més sincer agraïment.

3. Metodologia

3.1. Marc teòric

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és una eina de coneixement de la globalitat dels béns patrimonials d'un municipi determinat, des d'una concepció àmplia del patrimoni cultural.

La finalitat d'aquest tipus de treball consisteix, doncs, en recopilar de manera exhaustiva tots aquells elements que són reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors històrics, artístics, simbòlics i/o identitaris.

A tals efectes, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona ha establert una metodologia concreta que permet englobar-hi totes les accepcions esmentades. Aquesta té com a principal eina de treball un inventari elaborat a partir d'una base de dades que consta d'una fitxa per cada bé catalogat. La base de dades, a banda de recollir la informació relativa als elements patrimonials, també permet classificar-los en diferents categories, extreure'n anàlisis més generals i realitzar estudis estadístics. La finalitat és poder-ne fer les valoracions corresponents, tant a nivell individual com a nivell global, tant del seu estat de conservació com del nivell de protecció que té o de les seves característiques històriques.

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és, doncs, una eina que facilita a l'Ajuntament i a la població del municipi en general l'accés a la informació detallada de cada element patrimonial. D'aquesta manera, es converteix en un mitjà de coneixement, però també és primordial per a l'establiment de mesures destinades a la protecció i conservació dels béns culturals, així com per a la planificació dels projectes de rendibilització social. En aquest sentit, és un instrument molt útil a l'hora d'elaborar projectes de difusió i dinamització cultural: rutes didàctiques o turístiques, publicacions, jornades de debat, conferències, etc. També es recomana tenir-lo en compte en futures modificacions del planejament urbanístic, en la planificació de senyalització i/o en la coordinació de programes conjunts amb municipis veïns.

Una de les característiques d'aquesta eina de treball és la seva flexibilitat per adaptar-se a les circumstàncies conjunturals de cada municipi. Per tant, es pot realitzar un mapa de patrimoni personalitzat que permet aproximar-se de manera més acurada a la realitat patrimonial de cada població i el seu entorn immediat.

A més, és un instrument dinàmic que permet afegir o descartar elements quan es

consideri oportú, ja sigui per l'aparició d'elements desconeguts en el moment de la realització del treball (nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o bé en el cas que s'hagin de suprimir elements per robatori, destrucció natural o antròpica, o canvis de criteris.

Cal entendre els Mapes de Patrimoni Cultural Local com a documents que recullen la informació sobre tot el patrimoni existent al municipi o relacionat amb ell, a partir d'una base de dades que relaciona cada element patrimonial amb unes coordenades que l'ubiquen en un espai concret. Ara bé, no s'han de confondre amb treballs de recerca que contemplen objectius científics elaborats a partir de plantejaments concrets o hipòtesis que cal corroborar. Ni pretenen fer una història del municipi, ni fer una anàlisi de l'evolució social o econòmica, ni un estudi estadístic o demogràfic d'aquell poble. Tampoc es tracta de catàlegs del patrimoni arquitectònic o urbanístic del municipi amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té cap influència ni transcendència en la protecció urbanística d'un bé o element, tot i que sí que poden servir com a document base per a futures catalogacions.

A partir d'aquest treball es poden gestionar i implementar futures polítiques culturals o patrimonials, programar recerques o elaborar plans de protecció urbanístics, però sempre com un punt d'inici, sense capacitat legal ni normativa.

Els béns patrimonials inclosos en el Mapa de Patrimoni cultural es classifiquen segons la següent tipologia:

1.- Patrimoni immoble	1.1.- Edificis
	1.2.- Conjunts arquitectònics
	1.3.- Elements arquitectònics
	1.4.- Jaciments arqueològics
	1.5.- Obra civil
2.- Patrimoni moble	2.1.- Elements urbans
	2.2.- Objectes
	2.3.- Col·leccions
3.- Patrimoni documental	3.1.- Fons d'imatges
	3.2.- Fons documental
	3.3.- Fons bibliogràfic

4.- Patrimoni immaterial	4.1.- Manifestacions festives
	4.2.- Tècniques artesanals
	4.3.- Tradició oral
	4.4.- Música i dansa
	4.5.- Costumari
5.- Patrimoni natural	5.1.- Zones d'interès natural
	5.2.- Espècimens botànics singulars
	5.3.- Jaciments paleontològics

Dins la categoria de **patrimoni immoble** s'inclouen tots aquells edificis considerats singulars pel seu valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari, religiós, industrial o simbòlic. Aquests poden ser un bé per sí sols o pertànyer a un conjunt arquitectònic, entenent com a tal una agrupació d'estructures complexes composades per diversos elements edificats. En la tipologia d'elements arquitectònics s'inclouen elements rellevants d'un edifici: parts singulars d'edificis, elements d'origen arquitectònic que ja no formen part de cap edifici, i elements que formaven part de l'entorn inherent d'un edifici. També s'inventarien en aquest apartat els jaciments arqueològics de qualsevol tipus i cronologia, així com els elements destacats d'obra civil, de caràcter públic o comunal.

Els elements inventariats com a **patrimoni moble** són aquells que es poden traslladar sense perjudicar el propi element ni cap bé immoble al qual estiguin units. Dins aquest àmbit s'han distingit tres categories: els elements urbans, és a dir, aquells monuments o elements commemoratius o ornamentals instal·lats a la via pública i els objectes i les col·leccions que per la seva singularitat tenen un interès especial.

Els fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfics pertanyen a la categoria de **patrimoni documental**. Els primers fan referència a sèries d'imatges (fotografies, films, etc.) d'un fons o una col·lecció classificada segons criteris temàtics o de propietat. Els fons documentals són sèries de documents conservats en un arxiu, que pot ser de titularitat pública o privada. S'entén com a fons bibliogràfics aquelles sèries de llibres que formen part d'un arxiu, biblioteca o col·lecció i que tinguin un valor històric i, per tant, patrimonial.

El **patrimoni immaterial** inclou les manifestacions festives, tècniques artesanals,

tradició oral, música, dansa i costumari. Dins l'apartat de manifestacions festives es recullen les festes populars locals que destaquen per alguna activitat singular específica dins la festa, formin part o no del cicle festiu anual, religiós o laic. D'aquesta manera, no s'inventarien les festes que se celebren habitualment a tots els municipis (Festa Major, Carnestoltes, etc.) però que no presenten cap particularitat que la diferenciï de la mateixa festivitat celebrada en una altra població. Pel que fa a les tècniques artesanals, s'inventarien aquelles manifestacions singulars i específiques de la localitat o el seu entorn, en relació als oficis, a l'artesanía, a la gastronomia, etc. S'entén com a tradició oral qualsevol referència d'origen no literari (transmesa oralment tot i que es pot haver publicat) relacionada amb llocs o elements del terme: contes, llegendes, etc. L'àmbit del patrimoni immaterial també contempla les manifestacions musicals tradicionals singulars i específiques de la localitat, tant si es representen actualment com si s'han perdut. Finalment, en l'apartat de costumari es documenten aquelles maneres d'actuar o de fer, comportaments socials o actituds pròpies del municipi, ja estiguin en ús o bé s'hagin perdut.

El darrer àmbit de la tipologia establerta és el de **patrimoni del medi natural**, que abasta tres tipologies: zones d'interès, espècimens botànics singulars i jaciments paleontològics. La primera fa referència a aquells indrets amb un valor singular donat per les seves característiques botàniques, ecològiques, zoològiques, geomorfològiques o paisatgístiques, encara que hagin estat creades o alterades per actuacions antròpiques. Els espècimens botànics de caire singular inventariats tenen, sovint, més interès històric o cultural que no pas ecològic. I finalment, els jaciments paleontològics de qualsevol tipus i cronologia.

3.1.1. Fitxes d'inventari

L'eina bàsica que inclou tota la informació recollida sobre els béns patrimonials del municipi és una base de dades que conté una fitxa d'inventari per cada bé catalogat.

El model de fitxa utilitzat és el dissenyat per l'Oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que comprèn els següents camps d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Propietat; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Notes conservació; Autor; Any; Estil/Època; Segle; Emplaçament; UTM X; UTM Y; Altitud;; Accés; Núm. Negatiu; Fitxes associades; Historia; Bibliografia; N° Inventari Generalitat; Protecció; Vincle; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

3·1·2. Criteris de selecció

Com hem esmentat anteriorment, la finalitat del Mapa de Patrimoni Cultural és recopilar de manera exhaustiva tots aquells elements que són reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població.

A tals efectes, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona ha establert els criteris a seguir a l'hora d'incloure o descartar elements. En base a aquests criteris, s'ha adoptat una pauta per a la selecció de béns patrimonials, prioritzant:

1. Elements que disposen de protecció legal. Dins aquesta categoria s'inclouen:
 - Béns Culturals (BCIN o BCIL, segons la Generalitat o les Normes Subsidiàries del municipi)
 - Espais naturals protegits (PEIN, ZEPA, Xarxa Natura 2000, etc.)
 - Jaciments arqueològics (Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya)
 - Edificis protegits (Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya).
2. Elements sense protecció legal, no inclosos en altres inventaris, però que tenen un interès patrimonial basat en el seu valor històric, artístic, etnològic o natural. Per determinar aquest valor s'ha considerat la integritat i conservació de l'element, la seva singularitat o excepcionalitat, la complexitat tècnica o la seva incidència en la societat del municipi. En el cas d'elements del patrimoni immaterial com cançons, llegendes, costumari, etc., atès que no és fàcil determinar-ne l'exclusivitat local, s'han inclòs aquells casos en què l'element recollit s'ha considerat d'interès i singularitat general.
3. Elements catalogats en l'Inventari del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (SPAL), oficina tècnica especialitzada en matèria de patrimoni arquitectònic, que té cura de l'assessorament i el suport tècnic i científic als municipis i els ens locals i de l'actuació en els seus monuments i centres històrics. En tractar-se de dos treballs similars, es va acordar entre els dos departaments de la Diputació i l'Ajuntament que en el Mapa de Patrimoni s'abocaria la informació de les fitxes del patrimoni immoble recollida en aquest inventari, adaptant-la als criteris de l'OPC.

3·1·3. Elements no catalogats-descartats

En el procés de selecció de béns patrimonials a incloure en el Mapa de Patrimoni, s'han descartat aquells elements que no reuneixen els requisits necessaris per formar-ne part.

A trets generals, i tenint en compte els criteris establerts per l'OPC, s'ha decidit no fer fitxa dels elements patrimonials poc representatius per un d'aquests motius:

- Els manca interès històric, artístic, simbòlic ni identitari. És el cas de les cabanes i barraques de vinya sense cap particularitat concreta, força abundants a la zona, donat que Aguilar de Segarra és un municipi eminentment rural i a més amb una gran extensió territorial.
- No se n'ha pogut confirmar l'existència.
- No es troben situats dins el terme municipal.
- Formen part d'un conjunt més ampli que sí que s'ha inclòs.

Aquests elements, que d'entrada no mereixen o no poden ser fitxats però sí citats, s'inclouen en l'apartat "d'elements no fitxats", on hi ha una relació de tots aquests béns.

Finalment, hi ha una sèrie d'elements que no han de ser fitxats ni aparèixer a l'apartat d'elements no fitxats. Es tracta dels següents casos:

- Entitats i associacions culturals, socials o esportives
- Biblioteques o altres equipaments culturals
- L'escut municipal
- Personatges il·lustres
- Manifestacions festives que es celebren habitualment al conjunt del territori català i que no tenen cap tret distintiu o característic.

3.2. Metodologia de treball

3.2.1. Fase prèvia de documentació

Abans d'iniciar el treball de camp, s'ha dut a terme una recerca documental sobre el municipi d'Aguilar de Segarra, centrada en el buidatge de fons bibliogràfics susceptibles de contenir informació rellevant dels elements patrimonials del municipi.

En aquest sentit, els treballs previs de documentació han consistit en la consulta i el buidatge dels següents catàlegs, inventaris, arxius i webs amb informació digitalitzada:

Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Inventari del Patrimoni Arquitectònic IPA (Gaudí)	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei del Patrimoni Arquitectònic.
Inventari del patrimoni Arqueològic i Paleontològic (Cartes arqueològiques) (CC.AA) (Arqueodada)	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei d'Arqueologia i Paleontologia
Inventari del Patrimoni Etnològic (IPEC)	Departament de Cultura. DG de Cultura popular i Tradicional
Catàleg del Patrimoni Festiu	Departament de Cultura. DG de Cultura popular i Tradicional
Inventari del Patrimoni Industrial (IPIC)	Museu de la Ciència i Tècnica de Catalunya (mNACTEC)
Patrimoni mundial declarat per la UNESCO a Catalunya	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Registre Museus	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei de Museus i P. Moble

Cercador de Museus i col·leccions obertes al públic	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei de Museus i P. Moble
Inventari d'Espais d'Interès Geològic a Catalunya	Departament Territori i Sostenibilitat
Inventari d'arbres monumentals i d'interès local i comarcal de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Patrimoni Natural Protegit	Departament de Territori i Sostenibilitat
Camins ramaders classificats	Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural
Memòries d'excavacions.	Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Museu d'Arqueologia de Catalunya	Departament de Cultura. DG Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Museu d'Arqueologia de Catalunya
Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Xarxa d'Arxius Comarcals	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Registre de Planejament Urbanístic de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Mapa Urbanístic de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Cartografia de Catalunya	Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC). Departament de Territori i Sostenibilitat
Mapa de fosses comunes Guerra Civil	Departament de Governació i de Relacions Institucionals
Cens de Simbologia Franquista de Catalunya	Departament de Governació i de Relacions Institucionals. Memorial Democràtic
Atles del Turisme a Catalunya	Departament d'Empresa i Ocupació
Mapa nacional dels recursos turístics intangibles	
Sistema d'Informació Territorial Municipal (SITMUN)	Oficina Tècnica de Cartografia i SIG Local. Diputació de Barcelona

Base de dades d'Història local	UAB-Diputació de Barcelona
Hermes	Diputació de Barcelona
Plans d'acció municipal, per municipis	Centre d'Estudis i Recursos Culturals (CERC). Diputació de Barcelona
Xarxa d'Arxius Municipals	Oficina de Patrimoni Cultural. Diputació de Barcelona
Documentació patrimoni arquitectònic i catàlegs municipals	Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Diputació de Barcelona
Catàlegs de masies	Serveis d'Urbanisme Diputació de Barcelona
Catàlegs de camins	Gerència de Serveis d'Infraestructures Viàries i Mobilitat. Diputació de Barcelona
Inventari de ponts i pontons	Gerència de Serveis d'Infraestructures Viàries i Mobilitat. Diputació de Barcelona
Wikipedra. Inventari interactiu de barraques de pedra seca	Observatori del paisatge de Catalunya
EspeleoÍndex	Catàleg Espeleològic de Catalunya.
Inventari de rellotges de sol dels Països catalans	Societat catalana de Gnomònica
Goigs	Amics dels goigs
Pobles de Catalunya	Iniciativa del Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni (CEDIP)
LEGENDiary Aplicació de llegendes i rondalles sobre el territori	Universitat de Girona
Arxiu Gavín	Arxiu privat, situat al monestir de les Avellanes (Os de Balaguer, Noguera, Lleida)
Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Bisbats de Catalunya	Conferència Episcopal de Catalunya (Església Catòlica catalana)
Recerques genealògiques (SCGHSVN)	Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària
Centre de Documentació del CEC	Centre Excursionista de Catalunya
DDD, Dipòsit Digital de Documents de la UAB	Universitat Autònoma de Barcelona

RecerCAT Dipòsit de la Recerca de Catalunya	Universitats
Tesis doctorals en xarxa	Universitats
MDC Memòria Digital de Catalunya	Diversos
Racó. Revistes catalanes amb accés obert	Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya
ARCA Arxiu de revistes catalanes antigues	Biblioteca de Catalunya
PADICAT Patrimoni Digital de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Catàleg Col·lectiu del patrimoni Bibliogràfic de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Cens de Biblioteques i altres Institucions de Catalunya amb Fons patrimonials	Biblioteca de Catalunya
Catàlegs de la Biblioteca de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Diccionari de les arts: arquitectura, escultura i pintura.	TERMCAT
Diccionari visual de la construcció	Departament de Territori i Sostenibilitat Generalitat de Catalunya

Pel que fa a la bibliografia, s'han consultat obres de caràcter general, com la Catalunya Romànica. També s'ha consultat bibliografia més concreta, dins la qual cal incloure les obres *Memòria d'Aguilar de Segarra. Recull de la vida d'un poble*; escrita per Roser Parcerisas i editada pel Centre d'Estudis del Bages (2000). De la mateixa autora i, en aquest cas editat pel propi Ajuntament d'Aguilar l'any 2013, també hem consultat l'obra *Mil anys d'història. Castell de Castellar*.

La consulta i el buidatge de tots aquests arxius, inventaris i fons bibliogràfics i documentals va permetre elaborar un primer llistat provisional d'elements, el qual va ser contrastat amb els responsables del seguiment per part de l'Ajuntament i l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, així com amb alguns dels informants que han col·laborat durant la realització del present treball.

3.2.2. Treball de camp

Aquesta tasca és indispensable per tal que la recollida de dades i descripció dels béns patrimonials sigui el més exhaustiva i acurada possible. A tals efectes, és indispensable la visita de cadascun dels elements catalogats: edificis, fonts, jaciments arqueològics, objectes, espècimens d'interès, etc.

La visita *in situ* ha permès, en primer lloc, situar geogràficament els elements amb precisió exacta, utilitzant sistema geodèsic de referència tridimensional ETRS89. En el cas del patrimoni immaterial s'han posat coordenades quan el bé inventariat discorre en un lloc concret o característic. El cas de la tradició oral i peces musicals no s'han pogut ubicar en coordenades concretes, ja que afecten a tot el municipi. En el cas d'elements immobles amplis, tipus camins, boscos, jaciments arqueològics, barris o conjunts veïnals s'han posat les coordenades d'un punt intermedi o bé del inici o final del recorregut.

La inspecció presencial del lloc és bàsica a l'hora d'elaborar una descripció acurada de cada element, així com també per contrastar la informació extreta en la fase prèvia de documentació, ja que en molts casos els béns descrits en altres inventaris han sofert modificacions i canvis considerables, com en els casos de masies reformades o jaciments arqueològics destruïts.

Durant el treball de camp s'han fotografiat en format digital els elements que han estat localitzats. Excepcionalment no s'ha pogut obtenir fotografies d'alguns elements per problemes amb l'accés o per tractar-se d'esdeveniments organitzats durant el curs de l'any, i s'han utilitzat les fotografies generals de la zona o bé procedents d'algun arxiu o cedides per l'Ajuntament o entitat. La qualitat de les imatges, sovint ha estat determinada per condicionants físics irreversibles com l'estretor d'alguns carrers a l'hora de fotografiar edificis o la presència d'elements aliens a l'arquitectura, la manca de visibilitat o perspectiva.

Hem comptat amb la col·laboració d'alguns veïns que han facilitat la nostra feina i ens han obert les portes d'algunes finques particulars o ens han acompanyat a visitar alguns dels elements. En els casos de masos particulars, s'ha fet la descripció exterior de l'immoble, sense entrar-hi a dins.

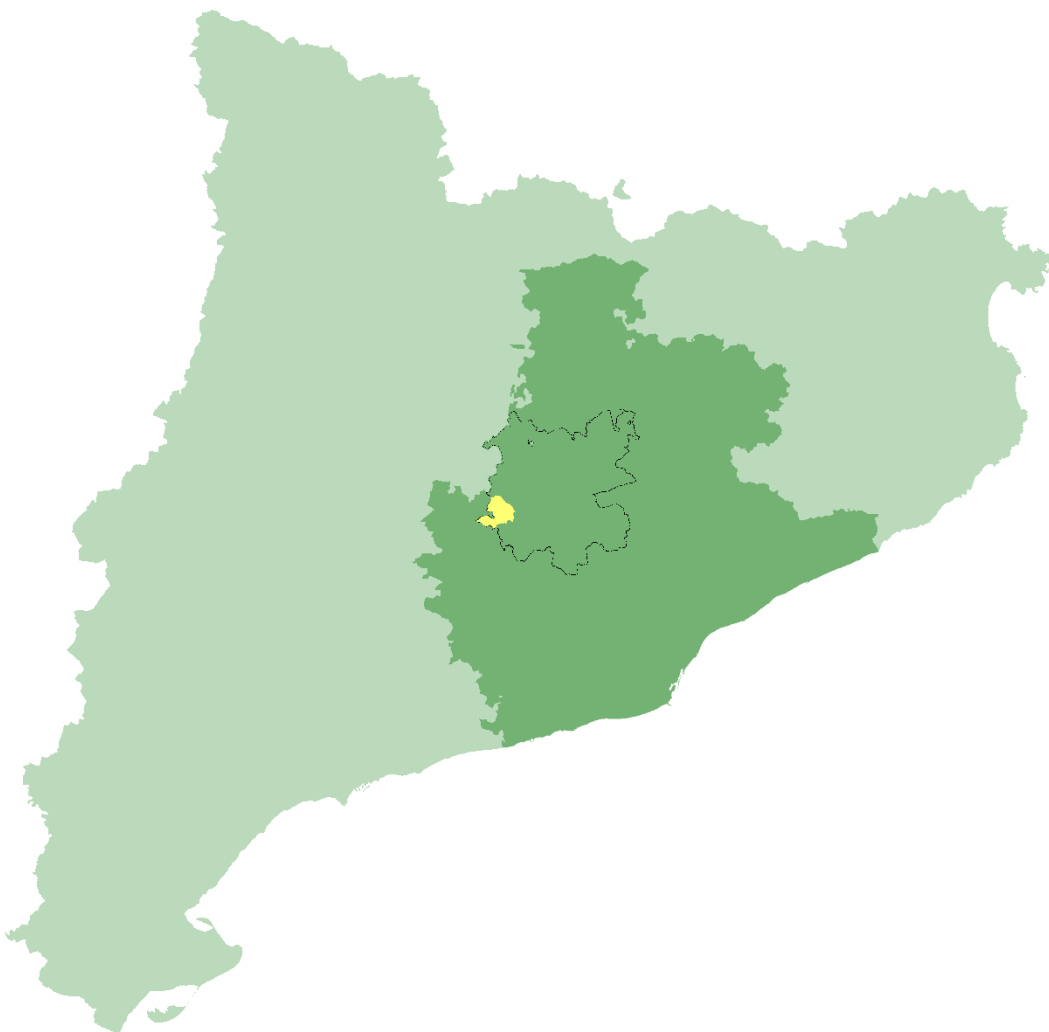
3·2·3. Treball de gabinet

La fase final del treball ha consistit en redactar la present Memòria, recopilant totes les dades obtingudes i elaborant les pertinents valoracions. Amb la informació obtinguda de la recerca documental i del treball de camp, tant gràfica com escrita i/o oral, s'han redactat les corresponents fitxes de cada element i s'ha fet una anàlisi i un diagnòstic concrets sobre la rellevància, tipologia, potencialitat i possibilitats del patrimoni cultural d'Aguilar de Segarra.

4. Context geogràfic i històric

4.1. El medi físic

El municipi d'Aguilar de Segarra es troba a la franja oest de la comarca del Bages, just al límit entre aquesta i la comarca de l'Anoia. En molts aspectes, es tracta d'una zona de transició, com es reflecteix en els següents apartats.

Situació del municipi d'Aguilar de Segarra (en groc) en relació a la comarca del Bages i la província de Barcelona.

4.1.1. Geomorfologia

Tractarem aquest apartat amb especial atenció, considerant tant les especificitats locals com les del seu entorn, degut a la incidència que té sobre molts dels béns del mapa de patrimoni: el procés de formació geològic no només ha configurat el relleu del

municipi, sinó que ha condicionat la presència de grans blocs de pedra que les comunitats humanes han aprofitat històricament per assentar-s'hi.

La comarca del Bages està formada essencialment per una extensa conca d'erosió al centre (el Pla de Bages) vorejada d'altiplans i muntanyes enlairades. Al seu torn, aquests relleus formen part de la depressió Central Catalana, una regió de baixes altituds emmarcada pels Pirineus al nord, la Serralada Litoral a l'est i la Serralada Prelitoral a l'oest i al sud. Durant el període Terciari, aquesta depressió es va omplir de sediments procedents d'aquests relleus, de manera que al seu interior hi trobem roques sedimentàries d'aquell període: conglomerats, sorrenques, lutites, calcàries i, puntualment, evaporites (guix i sal gemma). Aquesta diversitat de materials i períodes formatius, especialment els que han donat origen a nivells d'interès mineralògic, van motivar la constitució, l'any 2011, de la comarca del Bages (i actualment, degut a la creació de la nova comarca del Moianès l'any 2015, també a part d'aquesta) com a Geoparc de la Catalunya Central.

La majoria de roques del Bages es van formar durant l'Eocè superior o a començament de l'Oligocè, però també trobem (sobretot prop dels rius) sediments detrítics molt més moderns, d'edat quaternària, com els que donen lloc a les graveres.

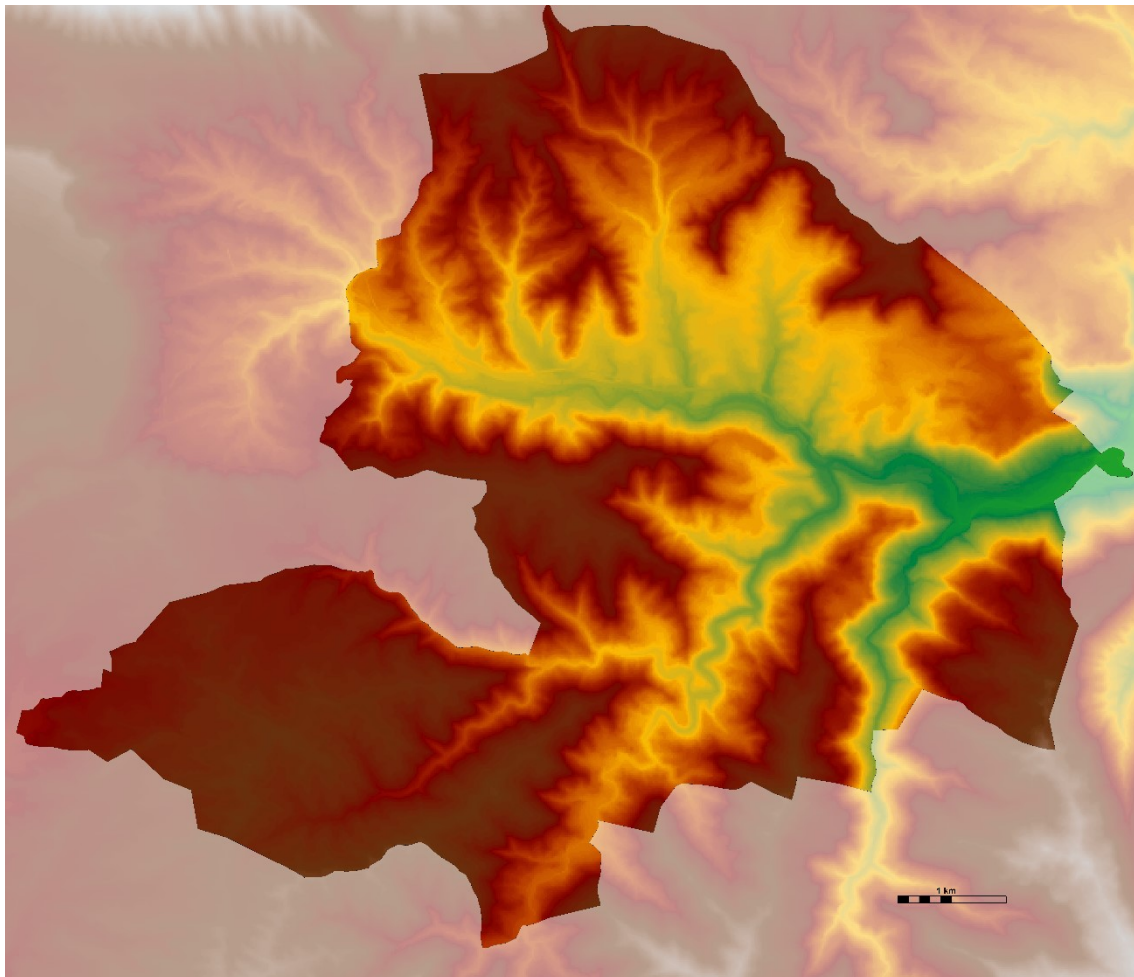
Aquesta conformació geològica ha donat lloc a diferents relleus: el **Pla de Bages** (un espai de planes extenses amb petits turons de la part central de la comarca), l'àrea del **Montserratí** (al sud-est de la comarca, caracteritzat pels conglomerats erosionats), les **zones plegades** (la meitat nord de la comarca, amb plecs anticlinals paral·lels als Pirineus) i el **relleu tabular** (que ocupa pràcticament la meitat sud de la comarca, amb vessants inclinats de materials tous i materials durs a les culminacions, com conglomerats, gresos i calcàries). El municipi d'Aguilar de Segarra forma part d'aquest darrer grup.

La posició del municipi en una àrea limítrof de la comarca no té tan sols significació a efectes administratius, sinó que el situa en un espai orogràfic de transició entre l'altiplà de la Segarra i la conca del Cardener. Es tracta de terrenys sedimentaris, d'origen salobre o lacustre, poc consolidats i fàcilment erosionables, dipositats durant l'oligocè inferior. El terreny és format per calcàries i margues que en certs llocs presenten intercalacions de lignits, rics en urani, que contenen fauna sannoisiana, amb *Ancodus aymardi* i *Striatell mystia*. Aquests materials estan lleugerament deformats. D'aquesta manera, tota la zona lignífera és suaument arquejada per un plec sinclinal que es relaciona amb d'altres de paral·lels situats cap al N, ja fora d'aquesta comarca. Aquests plecs es caracteritzen per la suavitat, sobretot els sinclinals, ja que els

anticlinals solen tenir els flancs més inclinats, a causa del seu nucli, constituït per materials salins i guixencs, de gran plasticitat.

En el cas específic d'Aguilar de Segarra, es constata l'existència de 2 tipus de relleu: d'una banda, la perifèria del terme (especialment l'extrem sud-oest i la franja est), essencialment formada per margues amb intercalacions de calcàries de formació oligocènica o per alternances de gresos amb lutites, també de formació oligocènica; d'altra banda, la part central del terme està constituïda per terrasses al·luvials i llits de rius actuals de formació quaternària.

Orogràficament, aquests dos àmbits es corresponen amb les zones elevades (que assolixen cotes destacades als 731 m de la Carena de l'Estrada, els 711 m de Cal Ribera, els 708 m de la Serra del Colomer), i amb el fons de vall de la Riera de Rajadell (amb una cota mínima de 378 m).

Model digital d'elevacions on s'aprecien el relleu més elevat de la perifèria i els fons de valls, més baixos.

4·1·2. Hidrografia

Si bé l'orografia emmarca el municipi dins l'altiplà segarrenc, aquestes mateixes elevacions constitueixen alhora una dorsal que actua de partió d'aigües, de manera que Aguilar de Segarra queda inscrit hidrogràficament en la conca del riu Llobregat.

El curs de la Riera de Rajadell, anomenada també Riera d'Aguilar, és el principal col·lector de les aigües del municipi. Neix a la confluència del Torrent de Boixadors amb el de Sant Pere, i travessa el terme d'oest a est. Es tracta d'un curs irregular marcat per l'estacionalitat, però hi tributen diversos torrents que, si bé són també estacionals, han excavat valls molt profundes a través dels materials tous anteriorment descrits. Enumerant-los d'oest a est, els principals torrents són per la riba dreta la Riera de Maçana (que rep al seu torn l'aportació del Torrent de l'Obaga de l'Estrada) i la Riera de Grevalosa. Per l'esquerra, el principal curs és el del Torrent Bo.

4·1·3. Clima

Aguilar de Segarra té un clima de transició mediterraneocontinental. Les pluges són escasses, però, malgrat tot, un xic més altes que a la part central de la comarca. Els màxims de pluges són a la primavera i a la tardor i els mínims a l'estiu, amb períodes de sequera que poden durar alguns mesos. En total, s'assoleixen xifres anuals de 650 mm.

Les temperatures proporcionen mitjanes de 6,1° C al gener i 22° C al juliol, amb grans oscil·lacions tèrmiques: a l'estiu s'assoleixen màximes de 37° C, i en ple hivern es pot arribar excepcionalment als -10° C. A l'hivern es donen boires baixes només als matins.

Domina a la zona el vent continental del nord-oest, fred a l'hivern i calent a l'estiu, que és un vent normalment sec. En canvi, el vent del sud-oest és més temperat i és portador de pluja.

4·1·4. Vegetació

La climatologia condiciona clarament la vegetació: a les zones boscoses (presents, sobretot, a les valls estretes molt erosionades pels torrents i a les zones abruptes) hi predomina el roure valencià (*Quercus faginea*), que sol estar acompanyat per la pinassa (*Pinus nigra*), de vegades pel pi roig (*Pinus sylvestris*) i gairebé sempre per un gran nombre d'arbusts i d'herbes submediterrànies o de l'Europa central (boix,

coronil·la boscana, sanguinyol, marxívol, etc.). Als espais massa oberts i exposats hi ha clapes estepàries.

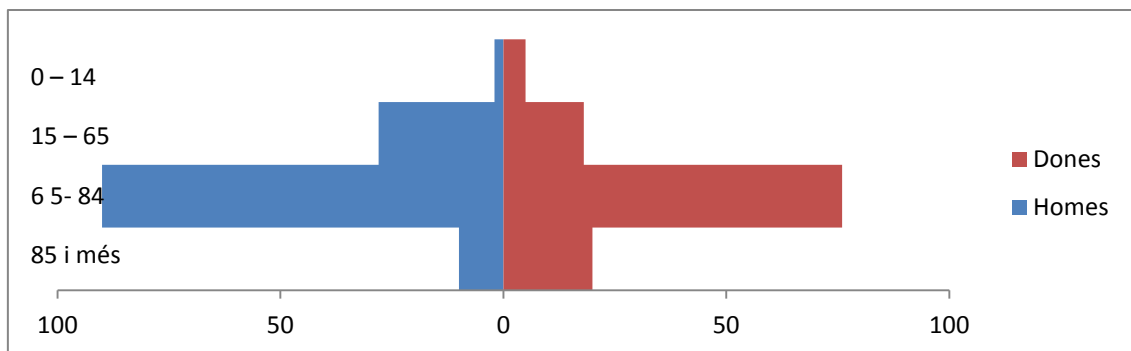

Ortoimatge del terme d'Aguilar de Segarra, on s'aprecien les zones abruptes muntanyoses i les planes dedicades a l'agricultura.

4.2. El poblament

4.2.1. Població i estructura econòmica

Segons les dades del padró municipal publicades a idescat.cat, Aguilar de Segarra tenia 263 habitants l'any 2017, amb un lleuger predomini (el 54%) de població masculina. Per edats, el gruix de la població està comprés entre els 15 i els 65 anys.

Piràmide demogràfica d'Aguilar de Segarra (dades de 2017).

En nombres absoluts, si prenem les dades intercensals (2001-2011) la població marca una evolució ascendent, gràcies al creixement migratori:

- Creixement total: 32
- Creixement total (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): 13,56
- Creixement natural (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): - 4,66
- Creixement migratori (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): 18,22

Pel que fa a l'ocupació, predominen els llocs de treball relacionats amb el sector serveis, seguits de prop per l'agricultura i, a més distància, la construcció i la indústria, amb un clar predomini de l'activitat realitzada des del règim especial de treballadors autònoms. Cal apuntar que, si bé la taxa d'atur és reduïda, el nombre total de població activa (56 persones) és inferior al nombre de persones que reben pensió contributiva (64, segons dades de 2016).

Una altra dada econòmica a posar de relleu és el parc de vehicles, que supera els 73000, donat que el municipi atreu el registre d'automòbils pertanyents a empreses de transport i de lloguer mitjançant l'aplicació d'un impost molt reduït.

	Març de 2018		Mitjana 2017
	Règim general de la SS	Règim especial de treballadors autònoms	
Agricultura	*	17	0
Indústria	*	*	1
Construcció	*	7	0
Serveis	7	13	8,1
Total	13	38	9,4

Distribució per sectors de la població activa. * Nombre inferior a 5, dades no proporcionades per IDESCAT

4.2.2. Ocupació del territori

El municipi té una extensió de 43,32 km². Tenint en compte les dades de població abans exposades, n'obtenim una densitat de població molt baixa, 6,07 habitants/km². Part de la població es concentra als tres nuclis de població principals: Castellar, Aguilar i les Coromines. La població restant es distribueix en habitatges disseminats presents en tot el terme, amb algunes agrupacions (com el petit nucli de Sant Esteve).

Malgrat la profusió de masos, actualment alguns resten deshabitats. No obstant, molts d'ells continuen centrant les tasques d'explotació agropecuària de les seves finques.

4.2.3. Aguilar de Segarra i el seu entorn

El seu emplaçament en un punt de contacte entre comarques, com ja hem avançat, es correspon també amb un paper de node de comunicacions entre poblacions. Els municipis que envolten Aguilar de Segarra són (començant pel nord i seguint en el sentit de les agulles del rellotge) Sant Mateu de Bages, Fonollosa, Rajadell i Castellfollit del Boix (tots ells del Bages), seguits de Rubió, els Prats de Rei i Sant Pere Sallavinera (Anoia), Pujalt (Anoia).

El principal eix viari que travessa el terme és la carretera C-25, l'eix transversal, que passa pel bell mig (en sentit oest-est, seguint la vall de la Riera de Rajadell) i té 2 sortides: la 114 (Fonollosa-Aguilar de Segarra) i la 118/120 (Castellar). Aquesta via és paral·lela (i, en alguns punts, s'entrecreu) a la preexistent N-141g. En sentit sud-nord, hi ha dues vies que conflueixen entre elles per connectar Aguilar de Segarra amb Fonollosa: la BV-3008 i la BV-3009. Fora de les carreteres descrites, la resta de comunicacions dins del terme i amb les poblacions del voltant es resol mitjançant una densa xarxa de camins locals, generalment ben pavimentats amb asfalt o tot-ú i amb una amplada, traçat i nivell de manteniment que els fa perfectament transitables amb vehicles turisme. Per l'orografia del terme municipal, la major part d'aquests camins ressegueixen les valls dels torrents de nord a sud, però estan ben connectats entre ells.

La condició de frontissa d'Aguilar de Segarra entre les comarques de l'Anoia i del Bages no implica una especial tendència a acudir als serveis d'una o altra capital, fet especialment reforçat pel factor distància (es troba a 37 km d'Igualada, però només a 22 km de Manresa), més que merament per l'administratiu. Per la seva proximitat (13 km), però també per dinàmiques històriques, hi ha una estreta relació amb Calaf, com també succeeix amb les poblacions de els Prats de Rei i Sant Pere Sallavinera.

estudiar, i el menhir de Cal Giralt) i de quatre llocs d'enterrament (el Dolmen de Serragallarda, el Dolmen de Cal Biel, la Sepultura d'Aguilar i el Túmul funerari de la Vall de Maçana). Per la tipologia d'uns i altres elements, s'inscriurien entre finals del neolític i el calcolític, és a dir, dins el 3r mil·lenni aC.

Després d'aquest moment, no es coneixen evidències de l'ocupació del territori en època protohistòrica i antiga, probablement per un dèficit en la recerca. El següent període al qual pertany un nombre notable de jaciments arqueològics és l'antiguitat tardana. En formen part els jaciments de les Coromines I, les Coromines II, la Roca del Forn, el Roc foradat de Cal Pepa i els Cups a la vora del Maset. Reflecteixen diverses realitats, des d'assentaments agraris fins necròpolis o eremitoris. Sens dubte, formen part del fenomen de ruralització de finals de l'Imperi Romà i de després de la seva caiguda, i cobririen l'arc entre la caiguda de nuclis com el *Municipium Sigarrensis* (l'actual els Prats de Rei) fins el sorgiment de les viles medievals.

L'època medieval és el moment a partir del qual comencem a reconèixer els assentaments que han perviscut fins l'actualitat. La conquesta d'aquest territori per part dels comtats catalans s'hauria assolit a les darreries del segle IX, sota el comandament de Guifré el Pilós. No obstant, aquest territori no va quedar exempt de les incursions andalusines, i no va ser fins finals del segle X quan, segons la documentació escrita, es va fixar una xarxa de fortificacions per afiançar-lo. Un document de l'any 983 deixa constància de l'existència del Castell d'Aguilar. D'aquell mateix any, tenim constància del lloc de Castellar, malgrat que fins l'any 1022 no hi ha una referència explícita al castell. El Castell de Castellar comptava amb una xarxa de fortificacions pròpia: la Guàrdia Pilosa, Santa Maria a les Coromines, el Seguer, Puigfarner, Solanelles i Vilallonga, a més d'un punt de guaita al mas de la Guardiola, posteriorment anomenat Cal Ribera.

Els castells, però també les fortificacions menors dins els respectius termes van donar origen, doncs, a sengles nuclis de població concentrats o bé a masos. No obstant, la creació d'una xarxa d'esglésies també va ser clau per articular el poblament. Així, al municipi hi trobem Sant Esteve i Sant Miquel de Castellar (segle XI), la Mare de Déu del Grauet (segle XII), Sant Valentí, la Mare de Déu de les Coromines i Santa Magdalena de Còdol-rodon (segle XIII) i, ja més tardanes, Sant Miquel d'Aguilar (segle XV) i Santa Anna (segle XVI).

Fos a redós d'un castell, d'una torre o d'una església, com hem comentat, el poblament es va anar fixant al territori que actualment conforma Aguilar de Segarra.

Un tret que caracteritza el terme és l'existència, de ben antic, de masos esquitxant el paisatge. Del segle XIV daten, per exemple, Can Palà, la Riera, el veïnat de les Coromines o el Molí de Castellar.

Al llarg de l'edat moderna i contemporània, la població de l'indret va mantenir un creixement sostingut, amb un sotrac important a la segona meitat del segle XIX (689 habitants el 1857, 521 el 1877 i 491 el 1887) i un altre a partir de la dècada de 1940. Ambdues dates estan marcades per conflictes bèl·lics, però també hi conflueixen altres factors econòmics com la fil·loxera o la industrialització desigual del territori, que ha implicat processos d'èxode rural (especialment a partir de la dècada de 1960).

A l'actualitat, aquesta tendència a la baixa s'ha frenat i, fins i tot, invertit, amb una població en lleuger increment.

4.3.2. Toponímia

Amb l'abolició dels senyorius, al segle XIX, els antics termes castrals d'Aguilar i Castellar foren fusionats en un municipi. Amb poc fonament històric, el terme va rebre la denominació d'Aguilar de Boixadors, si bé es va acabar fixant l'actual d'Aguilar de Segarra per la proximitat a l'Alta Segarra i la influència de l'estació de ferrocarril que el vinculava estretament amb aquest territori.

Aquests dos noms, Aguilar i Segarra, tenen un significat relacionat per una banda amb el niu o hàbitat d'una àguila (en referència a la ubicació encimbellada del castell) i, per l'altra, amb el topònim deriva de l'iber **Sikarra** (l·latinitzat com a *Sigarra*), antic nom de l'actual els Prats de Rei que, mitjançant l'expansió del deganat de la Segarra a l'edat mitjana, acabà denominant una àmplia comarca.

Popularment, el topònim s'abreuja dient tan sols Aguilar. El gentilici és aguilanenc/a.

4.3.3. Escut

L'aprovació oficial de l'escut d'Aguilar de Segarra no consta al DOGC. L'ajuntament, però, n'utilitza un que respon a la següent descripció:

Sobre un escut caironat d'atzur, un sautor ple d'argent; ressaltant sobre el tot, una àguila de sable. Per timbre, una corona mural d'argent de poble.

Escut d'Aguilar de Segarra

Per tant, s'hi recullen diversos elements propis de la població: l'àguila (en referència al topònim Aguilar) i la creu de Sant Andreu, patró local.

4.4. Estat legal de protecció dels béns culturals

La Llei 9/1993, del Patrimoni cultural català, estableix els diferents nivells de protecció assignables als béns culturals. Aquells que gaudeixen de la màxima protecció són denominats béns cultural d'interès nacional (d'ara endavant BCIN). En el cas d'Aguilar de Segarra, n'hi ha dos:

- Castell d'Aguilar, amb el número de registre R.I.-51-5168 o 451-MH.
- Castell de Castellar, amb el número de registre R.I.-51-5169 o 452-MH.

Aquestes dues declaracions són fruit de la disposició addicional primera de la Llei 9/1993, que acceptava com a BCIN els béns considerats BIC (bien de interès cultural) de la Llei 16/1985. Al seu torn, la Llei del 1985 estipulava en la seva disposició addicional primera que consideraria BIC tots els béns declarats amb anterioritat com a històrico-artístics o inclosos a l'Inventari del patrimoni arqueològic i artístic d'Espanya. Per tant, la norma que rau en la declaració d'ambdós castells és el decret de 22/04/1949 de Protecció dels castells espanyols (BOE 5/05/1949).

El problema habitual de la protecció legal dels castells és que, tractant-se d'una declaració genèrica, no hi ha un expedient específic que aprovi i publiqui els límits als quals és aplicable la protecció. De manera funcional (tot i que sense efecte legal real), s'acostuma a identificar el límit del BCIN amb el límit definit per al bé a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni.

El següent nivell de protecció que fixa la Llei 9/1993 és el de bé cultural d'interès local (BCIL), reservat a aquells béns immobles que no reuneixen els valors propis del BCIN.

Aguilar de Segarra compta amb una llarga llista de BCIL, fruit de la seva declaració conjunta mitjançant el *Catàleg de béns a protegir* inclòs al POUM (aprovat definitivament per la Direcció General d'Urbanisme el 18 de maig de 2005). Aquesta declaració se sustenta sobre unes breus fitxes descriptives, en 4 blocs diferents (patrimoni arquitectònic, arqueològic, elements d'interès natural i elements d'interès paisatgístic). En llistem els BCIL tot seguint la numeració, l'ordre i la denominació que consten al document:

Primer llistat: patrimoni arquitectònic.

3. Parròquia de Sant Andreu d'Aguilar.
4. Sant Antoni de Pàdua de Can Vila.
5. Capella de Sant Miquel d'Aguilar.
6. Restes de l'antiga església de Sant Andreu.
7. Capella del Cementiri vell.
12. Santa Magdalena de Còdol-rodon.
9. Antiga parròquia de Sant Miquel de Castellar.
10. Capella de Sant Esteve.
11. Santa Margarida de Comallonga i 31. Cal Vendrell.
16. Can Centelles.
13. Capella de Sant Valentí de Cal Tinet.
14. Santa Maria de les Coromines (Candelera).
15. Capella de Santa Maria del Grau de Maçana o del Grauet.
20. Molí de la Ribalta i Bassa.
30. Molí de Castellar.
17. Cal Cases.
18. Mas de la Riera.
19. Mas de Montconill o de Còdol-rodon .
21. Can Serragallarda.
22. Mas de l'Oller i 8. Capella de Santa Anna.
23. Cal Comarroca.
24. Can Prat.
25. Cal Ferrer Gros.
26. La Masia 2 (o de Castellar).
27. Mas del Caus.
28. Cal Estrada.
29. Cal Palà.
32. Barraca Pou de Cal Benet.
33. Barraca de Vinya Pujant a Puigpedrós.

Segon llistat: patrimoni arqueològic.

1. Tombes de Can Pallarès (Cal Canonge)
11. Sepultura del Grauet.
12. Menhir de Cal Giralt.
13. Sepultura d'Aguilar.

14. Les Coromines I i 15. Les Coromines II.
16. Torre del Grauet.
19. Monòlit a Castellar.
2. Forats a les roques al turó del Castell d'Aguilar.
3. Conjunt altomedieval del Puigpedrós.
5. Cup i dolmen de Serragallarda.
6. Colomer medieval de la Masia.
7. Pou de glaç a les Coromines.
8. Conjunt altomedieval de les Coromines.
9. Cisterna de la Torre Puigfarner.
10. Cups a la vora el Maset.
17. Dolmen carena Cal Biel.
18. Tumult [sic.] funerari a la vall de Maçana.

Tercer llistat: elements d'interès natural.

- Alzina mil·lenària.

Quart llistat: elements d'interès paisatgístic.

- Camí del Castell de Castellar i la Rectoria.
- Camí Cal Generós a Cal Prat.
- Camí del Fondo de Puigfarner a les Coromines.
- Camí del Torrent de l'obaga de l'Estrada.
- Camí de la carena de l'Estrada.
- Camí del Camps del Soler – Riera de Maçana – Can Comarroca.
- Camí de les Cases Noves – Riera Maçana – El Molinot Nou.
- Camí de la Riera Maçana – al Castell de Castellar.
- Camí de la Solella de Cal Benet a Sta. Magdalena de Còdol-rodon.
- Camí de la Plana de Cal Cases.
- Camí de les Serres de Cal Palomes.
- Camí de Castellar.
- Camí del Torrent Bo.
- Camí de les Fosses.
- Camí de la Plana de Cal Camps a la Pallissa de Serra Llarga.
- Camí del Castell d'Aguilar a la Serra de Cal Querol.

Apart de les incorreccions o errors en la toponímia (que hem modificat a la base de dades del present estudi), les fitxes d'aquest document incorren en notables errors de localització i, fruit d'això, creen en la fitxa 8 del llistat d'arqueologia (Conjunt altomedieval de les Coromines) un duplicat dels jaciments de les Coromines I i II, ja recollits en la fitxa 14. Tots els elements del *Catàleg* (tant els situats de manera correcta com els incorrectes) apareixen indicats a la cartografia de les referenciats com a un punt i no com a un polígon que en delimiti la superfície a protegir, el que resta eficàcia a l'instrument.

El planejament urbanístic d'Aguilar de Segarra s'articula en base al Pla d'Ordenació Urbanística Municipal aprovat definitivament el 18/05/2005 (i publicat el 16/09/2005). L'article 71.1 de la Llei d'urbanisme (text refós amb les modificacions introduïdes per la Llei 3/2012) exigeix que *"Per aconseguir l'efectivitat de les mesures urbanístiques de protecció de monuments, edificis, jardins, paisatges o béns culturals, les administracions competents han d'incloure en un catàleg els béns que calgui protegir. Els catàlegs, juntament amb les normes específiques, i d'acord amb les categories establertes per la legislació sectorial aplicable, són part integrant de la documentació imperativa del pla urbanístic corresponent."*

L'article 75 del Decret 305/2006, del reglament d'urbanisme, concreta sobre el catàleg de béns protegits que: *"75.1 El catàleg de béns protegits del pla d'ordenació urbanística municipal determina els béns immobles, singulars o de conjunt, que són objecte de protecció per raó de llurs valors arquitectònics, arqueològics, geològics o, en general, culturals, d'acord amb el què estableix l'article 95 d'aquest Reglament. 75.2 Si el pla d'ordenació urbanística municipal preveu expressament la formulació d'un pla especial urbanístic de protecció del patrimoni arquitectònic o cultural, el catàleg es pot limitar a enumerar i identificar els béns immobles que són objecte de protecció, sens perjudici de l'ampliació del catàleg que es pugui produir amb motiu de la formulació i aprovació de l'indicat pla especial..."*

Atenent al que estipula aquest marc normatiu hem de palesar, d'una banda, que el Catàleg no inclou un seguit d'elements que consten als inventaris de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni, atès que hi varen ser introduïts amb posterioritat a l'aprovació del POUM:

Inventari del patrimoni arqueològic:

- Torre de Puigfarnet

Inventari del patrimoni arquitectònic:

- Les Coromines.
- Molí de Can Vilas.
- Roc Foradat de Cal Pepa.
- Molí del Ribalta de Baix.

D'altra banda, amb posterioritat a l'aprovació del POUM es va redactar el *Pla especial de protecció de l'entorn del castell de Castellar* (aprobat definitivament el 29/04/2009 i publicat el 06/07/2009).

Quant al patrimoni moble o immaterial, no hi ha cap bé cultural d'Aguilar de Segarra catalogat.

4.5. Equipaments patrimonials

Aguilar de Segarra només compta amb l'arxiu municipal com a equipament patrimonial, ja que s'hi conserven els fons documentals generats per les diferents administracions municipals.

5. Diagnosi

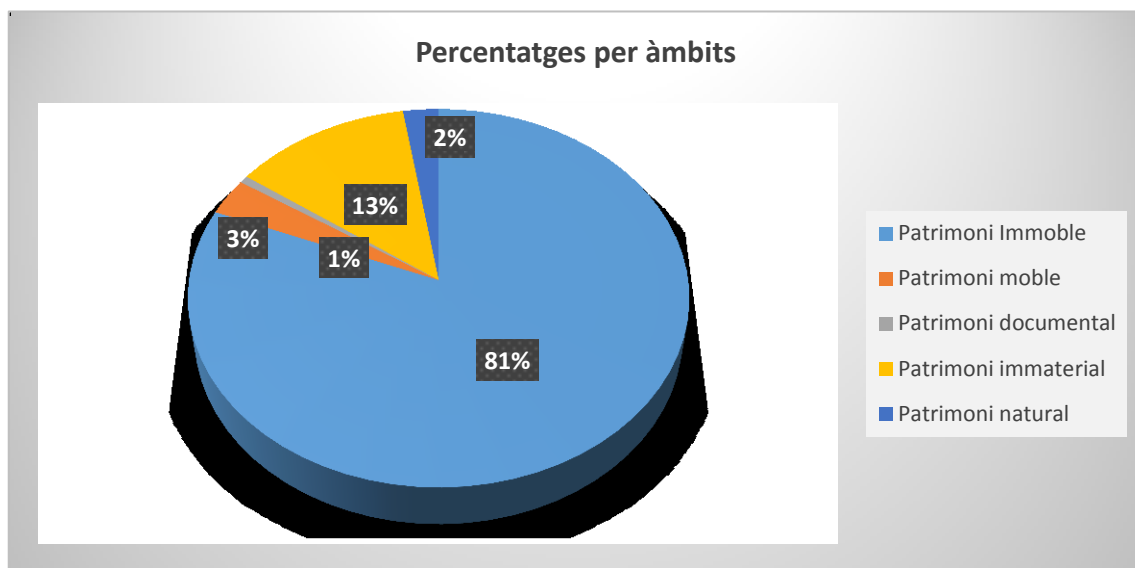
En total, s'han fitxat 160 elements del patrimoni cultural i natural del municipi d'Aguilar de Segarra. En la següent taula es poden observar les dades absolutes i els percentatges tant per àmbits com per tipologies:

ÀMBIT	TIPOLOGIA	Nº ELEMENTS	% (Dins àmbit)	% (del total)
PATRIMONI IMMOBLE	1.1 Edificis	40	31,01	25,00
	1.2 Conjunts arquitectònics	11	8,53	6,88
	1.3 Elements arquitectònics	37	28,68	23,13
	1.4 Jaciments arqueològics	20	15,50	12,50
	1.5 Obra Civil	21	16,28	13,13
	TOTAL PATRIMONI IMMOBLE	129	100,00	80,63
PATRIMONI MOBLE	2.1 Elements urbans	4	80	2,50
	2.2 Objectes	1	20	0,63
	2.3 Col·leccions	0		
	TOTAL PATRIMONI MOBLE	5	100,00	3,13
PATRIMONI DOCUMENTAL	3.1 Fonts d'imatges	0	0	
	3.2 Fonts documentals	1	100	0,63
	3.3 Fonts bibliogràfics	0	0	
	TOTAL PATRIMONI DOCUMENTAL	1	100	0,63
PATRIMONI IMMATERIAL	4.1 Manifestacions festives	4	19,05	2,50
	4.2 Tècniques artesanals	0	0	
	4.3 Tradició oral	7	33,33	4,38
	4.4 Música i dansa	10	47,62	6,25
	4.5 Costumari	0	0	
	TOTAL PATRIMONI IMMATERIAL	21	100	13,13
PATRIMONI NATURAL	5.1 Zones d'interès	3	75,00	1,88
	5.2 Espècimens botànics	1	25,00	0,63
	TOTAL PATRIMONI NATURAL	4	100	2,50
TOTAL ELEMENTS FITXATS		160		100,00

En destaquen, per la quantitat de fitxes, els elements corresponents a l'àmbit del patrimoni immoble, dins el qual és especialment nombrós el patrimoni destinat a ús residencial, és a dir, els edificis i els conjunts arquitectònics (ja estiguin habitats o abandonats). També hi ha, però, un bon nombre d'elements arquitectònics i jaciments arqueològics fitxats.

És interessant remarcar que el segon àmbit més nombrós, a molt poca distància, són els elements arquitectònics, sobretot per la gran presència de fonts tant naturals com canalitzades. També destaca el patrimoni immaterial, i aquí pren rellevància la catalogació d'elements de patrimoni intangible que, en molts casos (rondalles, històries

o goigs religiosos) és desconegut per la població actual i, per tant, tot i que en algun cas està publicat corre el risc de perdre's en l'oblit quan es deixi de transmetre oralment.

5.1. Patrimoni immoble

En la selecció dels elements fixats de patrimoni immoble, s'ha partit bàsicament del catàleg d'elements protegits del POUM i del Catàleg de masies. També s'han consultat els corresponents arxius i inventaris citats en l'apartat de metodologia, especialment l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic i l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni.

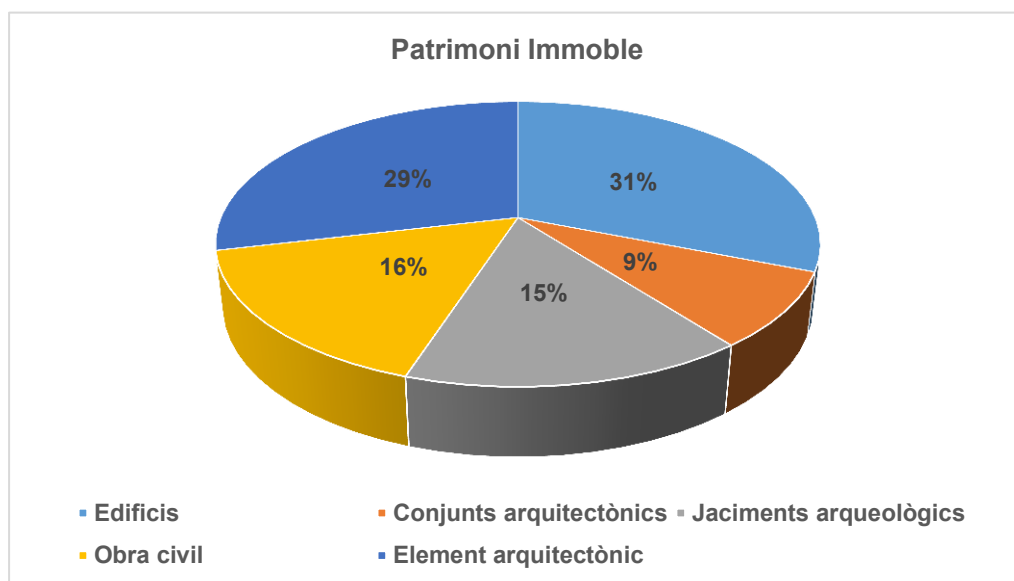
En aquesta recerca han estat de gran utilitat els llibres i articles de la historiadora local Roser Parcerisas (vegeu la bibliografia), ja que ens ha permès ampliar el nombre d'elements a fixar, així com també dotar de contingut històric alguns dels elements més enllà de l'estricta descripció tipològica.

Aquests llistats preexistents s'han confrontat amb el treball de camp, incorporant o descartant elements segons les característiques de cadascun.

Com hem dit anteriorment, en el cas del municipi d'Aguilar de Segarra el patrimoni immoble representa una gran majoria dels elements fixats, en concret un 81,13 %. Per tant, creiem que cal fer una anàlisi més detallada per aprofundir en els elements més destacats, alhora que ens permeti arribar a conclusions més àmplies sobre el patrimoni immoble del municipi.

A l'hora de presentar i analitzar els resultats de la recerca, dins l'àmbit de patrimoni immoble hem establert cinc tipologies:

- Edificis. Es tracta d'edificis singulars amb valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari o simbòlic, ja sigui d'ús social, religiós, industrial, militar, etc.
- Conjunts arquitectònics. Diversos edificis que formen un conjunt o estructures complexes composades per diversos elements construïts.
- Elements arquitectònics. Poden ser elements rellevants d'un edifici: parts singulars d'edificis, elements d'origen arquitectònic que ja no formen part de cap edifici; o estructures arquitectòniques de menor entitat, de caire rural i popular.
- Jaciments arqueològics. Jaciments arqueològics de qualsevol tipus i cronologia. Inclou estructures en estat de ruïna.
- Obra civil. Obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal.

Percentualment, destaca la tipologia d'edificis, amb un 31%, seguida de molt a prop pels elements arquitectònics, que representen un 29% del total d'elements fixats. En tercer lloc trobem l'obra civil, seguida dels jaciments arqueològics. Finalment, la tipologia de conjunt arquitectònic és la que té menor representació, amb un 9%.

A continuació exposarem les característiques principals de cada tipologia, tot i que en el cas del municipi que ens ocupa hem cregut convenient englobar dues de les tipologies (edificis i conjunts arquitectònics) a l'hora de fer l'anàlisi d'aquests elements

patrimonials. La raó per la qual preferim analitzar les dues tipologies conjuntament té a veure amb el fet que algunes de les masies disperses arreu del territori del municipi presenten diferents edificis annexes i, per tant, s'han catalogat com a conjunts arquitectònics. No obstant, creiem que cal diferenciar-les dels conjunts formats per varis edificis que, per sí mateixos, tenen una entitat individual, com serien el cas del principals nuclis habitats del municipi i dels seus barris. En concret estem parlant del Nucli de Castellar (*fitxa 15*), el Nucli d'Aguilar (*fitxa 39*) el Barri de l'Estació (*fitxa 68*), el Barri del Raval (*fitxa 119*), el nucli de Sant Esteve (*fitxa 14*), el Veïnat de les Coromines (*fitxa 17*) i la Barriada de Sant Miquel (*fitxa 156*).

Destinarem el primer apartat, doncs, a aquestes set fitxes, ja que són bàsiques per conèixer l'urbanisme i nuclis de població del terme municipal, així com també la seva evolució històrica.

5.1.1. Nuclis de població d'Aguilar de Segarra

Aguilar de Segarra té tres nuclis de població ben diferenciats: Castellar, Aguilar i les Coromines, a banda de nombroses masies disseminades per tot el terme municipal i algunes agrupacions de cases, entre les que destaca el petit nucli de Sant Esteve.

L'origen dels dos nuclis principals, Aguilar i Castellar és medieval, i està lligat als seus respectius castells. Aquests estaven integrats en el sistema defensiu que va servir per lluitar contra les ràtzies andalusines dels segles X i XI cap a les terres planes del Bages i l'Anoia, i per reconquerir l'altiplà de Calaf i arribar fins l'Urgell. En el cas del nucli de les Coromines, l'origen fou la torre de Santa Maria i l'església de la Mare de Déu de les Coromines (també anomenada de la Candelera). El nucli de Sant Esteve naixé dins la sagrera de l'església homònima. La Barriada de Sant Miquel s'articulà a redós del camí que anava a Calaf (conegut també com a camí vell de Fonollosa).

Centrant-nos doncs en aquests nuclis de població, en primer lloc en destaca el d'Aguilar (*fitxa 39*), situat al nord de la riera de Rajadell i que limita al sud amb la serra de Còdol-rodon, al nord amb la Serra de la Vall, a l'oest amb el Puig Pedrós i, finalment, a l'est amb els petits nuclis dels Plans i Cal Palomes. Té forma allargassada, i està format per tres barris: el de l'Estació (origen al segle XX), el del Raval (segle XVIII) i la Vall d'Amunt (d'origen medieval).

L'origen històric del nucli d'Aguilar foren el castell del mateix nom, avui ensorrat, i l'antiga església parroquial amb advocació a Sant Andreu ja des del segle XII. Ambdós foren els elements aglutinadors de població, i a redós d'ells s'aixecà l'antic nucli, avui

despoblat i on es conserven les restes del Castell (*fitxa 28*), algunes restes d'hàbitat (*fitxa 24*), el cementiri Vell d'Aguilar (*fitxa 26*) o l'antiga església de Sant Andreu (*fitxa*

Vista del nucli d'Aguilar, en concret el barri del Raval, des del camí que puja al castell.

29), per citar-ne alguns elements.

La importància d'aquest nucli d'origen medieval queda palesa en l'existència del barri del Raval, l'origen del qual estaria associat amb el creixement als afores del castell d'Aguilar ja al segle XVIII. Situat a uns 1,3 km al sud de l'antic nucli, actualment el barri del Raval (*fitxa 119*) és un dels principals nuclis de població del municipi. Està format per habitatges unifamiliars amb planta baixa i primer pis, i és on es troben bona part dels serveis municipals, l'Ajuntament i arxiu municipal (*fitxa 40*), així com el local social (*fitxa 123*) inaugurat el 1990 i destinat a diversos usos, on se celebren reunions, balls populars, festes, etc, i que a més disposa de biblioteca, sala de jocs i bar.

A banda d'aquest agrupament de cases, l'actual nucli d'Aguilar inclou també el Barri de l'Estació (*fitxa 68*), situat uns 700 m a l'est del barri del Raval. El seu origen està en relació a l'arribada del ferrocarril (el qual va entrar en funcionament el 30 de maig de 1860), l'estació del qual s'obrí el 1913. Significà una gran empenta econòmica i

Rètol d'entrada al barri de l'Estació del nucli d'Aguilar de Segarra.

demogràfica per al municipi.

Per últim, i encara relacionat amb nucli d'Aguilar, podríem parlar de la barriada de Sant Miquel (*fitxa 156*), una barriada de certa entitat durant el segle XV-XVI, amb més de 13 cases a l'entorn de l'església de Sant Miquel (*fitxa 42*), propera a l'antic nucli d'Aguilar. Hi resten habitades algunes masies com Cal Cases (*fitxa 43*).

Vista de la barriada de Sant Miquel, amb l'església de Sant Miquel en primer terme.

L'altre gran nucli de població del municipi és el de Castellar (*fitxa 15*), situat al sud-est del nucli d'Aguilar. Es troba al sud de la riera de Rajadell, a la confluència d'aquesta amb la de Grevalosa, als peus del turó on s'aixeca el Castell i l'Església de Sant Miquel de Castellar. De forma allargassada, està format per un conjunt de cases fetes amb pedra desbastada que s'estenen a l'oest de la riera. Actualment també podem incloure dins el nucli de Castellar els masos de Can Palà, Can Teixidor i el veïnat de Sant Esteve, situats al nord-est.

A començaments del segle XX encara hi havia força activitat al nucli de Castellar: totes les cases estaven habitades (Cal Ferrer Nou, Cal Mestre, el Café o Cal Pepò), hi havia masovers al castell, rector a l'església i el Molí de Castellar encara estava en ple funcionament (PARCERISAS 2013: 159). De fet, el molí (*fitxa 6*) propietat del senyor del Castell fou un dels elements aglutinadors del nucli fins que va deixar de funcionar a finals dels anys '70 del segle XX, moment a partir del qual la població i l'activitat al nucli també van anar disminuint progressivament.

Vista del nucli de Castellar des del pont de Castellar.

Al nord-est del nucli principal de Castellar hi ha el petit conjunt veïnal de Sant Esteve (*fitxa 14*), format pel mas de Cal Ferrer Gros, Cal Massana i Cal Calsina, a peus del Castell però sobretot dins la sagrera de la Capella de Sant Esteve (*fitxa 12*), datada ja des del segle XI. La seva proximitat al camí ral fou també un dels motius que mantingué i aglutinà aquest conjunt d'edificacions. No té una gran extensió, però la proximitat entre els edificis i la coherència del seu aparell, de pedra devastada, donen

A l'esquerra, detall del a Can Massana, del nucli de Sant Esteve. A la dreta, vista del barri de les Coromines.

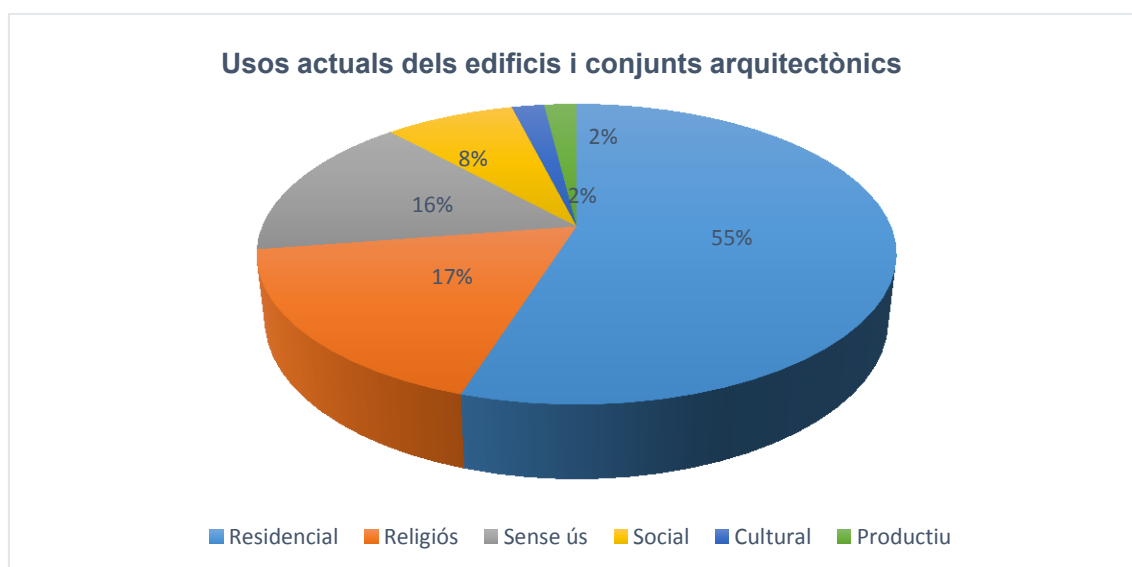
continuïtat al conjunt.

L'últim nucli de població és el de les Coromines (*fitxa 17*), estructurat a l'entorn de l'església de la Mare de Déu de les Coromines (*fitxa 18*) i arreglerat davant del camí que uneix els Prats de Rei amb Cal Ribera. Uns 50 m més al nord, una segona agrupació de cases s'arreglera davant el camí de Seguers. El nucli s'originà entorn a una torre dependent del castell de Castellar, esdevenint una quadra del seu terme castral. N'hi ha constància documental des del segle XI. L'església de la Mare de Déu de les Coromines data, almenys, de 1222 (PARCERISAS, 2000: 49 i 67). Cal també tenir en compte la proximitat de les restes arqueològiques de les Coromines I i II, que suposen un antecedent de cronologia tardoantiga de poblament al lloc.

Per tant, sembla clar que l'origen d'Aguilar de Segarra i tots els seus nuclis habitats s'ha de buscar a època medieval. Els castells van donar origen als nuclis principals, però les esglésies han estat claus tant per l'assentament com agrupament de població al municipi i, sobretot, perquè n'han seguit la història.

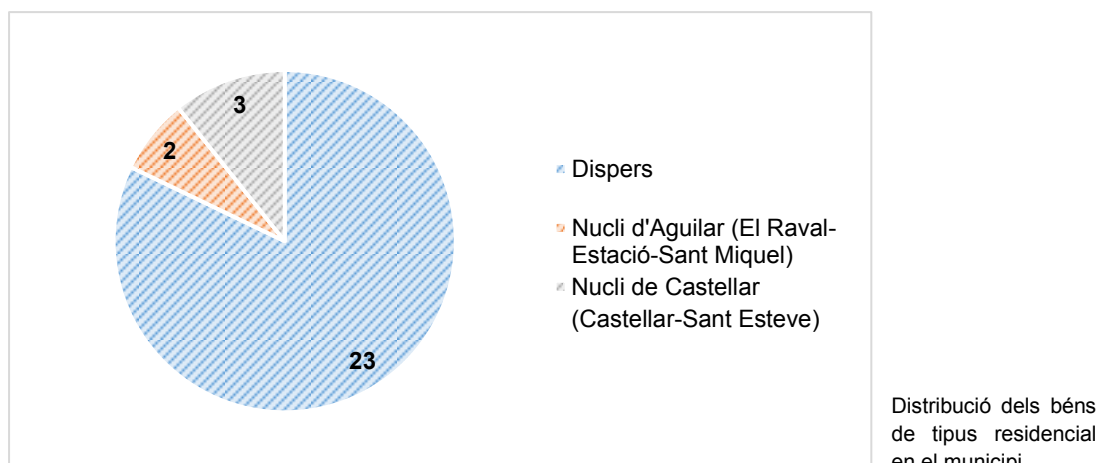
5.1.2. Edificis i conjunts arquitectònics

Dins aquest grup s'han inventariat 40 edificis i 4 conjunts arquitectònics (sense comptar els set elements esmentats en el capítol anterior). En total són 44 béns immobles, els quals podem separar en 6 grups en funció del seu ús, com s'observa en el gràfic següent:

La primera conclusió que s'extreu del gràfic és que predominen els immobles amb ús residencial, amb més del 55% de total de fitxes. D'aquests darrers, quatre s'han anat abandonant al llarg dels anys: Ca l'Abadal (*fitxa 61*); Ca l'Escuder (*fitxa 80*) Cal Ribera

(*fitxa 112*) i Cal Soler de Maçana (*fitxa 91*). Per tant, el conjunt de béns residencials

(en ús i abandonats) suma un total de 32. D'aquests, només 5 es troben en algun dels nuclis habitats del municipi o molt proper a ells, mentre que la resta es troben dispersos arreu del territori, com s'observa al següent gràfic:

Aquesta dada és força interessant, ja que és representativa de la distribució del poblament del municipi fins a inicis del s. XX, quan moltes de les masies estaven encara habitades. Cal tenir en compte, però, que aquí només s'inclouen els immobles amb interès patrimonial, i per tant es tracta de dades estadístiques més que no pas reals del conjunt de la població. Tot i així, sembla evident que aquest patró d'assentament s'ha anat mantenint al llarg del temps, i que l'actual municipi d'Aguilar de Segarra s'ha caracteritzat per tenir dos nuclis relativament petits (Aguilar i Castellar), d'origen medieval, i un poblament dispers vinculat a l'economia agrícola i ramadera, de llarga tradició. En alguns casos, en aquest poblament dispers trobem petits veïnats, sovint al voltant d'una església i per tant també amb origen medieval, com els de les Coromines, Sant Esteve o la Barriada de Sant Miquel.

La resta d'edificis de patrimoni immoble, 18 edificis en concret, tenen usos socials, culturals, productius, religiosos i fins i tot en alguns casos estan sense ús, com el Pou de Glaç de les Coromines (*fitxa 21*) o l'antiga església de Sant Andreu d'Aguilar (*fitxa 29*).

A continuació voldríem detallar alguns d'aquests 44 béns immobles (edificis i conjunts arquitectònics) que, pel seu interès artístic, històric o cultural, són els més destacats del municipi, i ho farem mitjançant la seva tipologia. Tal com s'observa en el gràfic anterior i hem esmentat més amunt, predominen de manera molt clara els edificis de

caire residencial, és a dir, les masies (tant les habitades com les deshabitades), així com les edificacions religioses, tant en ús com sense ús. També trobem edificis amb ús social, com el propi Local social (*fitxa 123*) situat al nucli d'Aguilar, on es desenvolupa la vida social i cultural del municipi. Mereix menció a part, per tractar-se d'un bé difícil d'englobar en un dels grups principals, el pou de glaç de Coromines (*fitxa 21*), avui degradat pel mal ús que se'n fa.

a) L'arquitectura popular de les masies: les masies i cases de pagès són els edificis predominants tant al nuclis urbans com, sobretot, fora d'ells, circumstància que reflecteix un patró de poblament disseminat arreu del territori.

La distribució d'aquest poblament en masies, cases de pagès i masoveries és un reflex de la seva dedicació agropecuària, i es manifesta en una arquitectura popular, simple, de llarga tradició i sense gaires floritures que anirà evolucionant amb el pas del temps i transformant segons les necessitats de cada moment.

Algunes d'aquestes construccions segueixen l'estructura clàssica de masia, de tres alçades amb planta baixa, pis i golfes. La planta baixa estaria dedicada al bestiar i tasques de producció i emmagatzematge d'eines i aliments, mentre que a la planta del primer pis, la sala noble o de representació distribueix la resta d'estances, i té la llargada i amplada del cos central. S'ha detectat el manteniment d'aquesta estructura en diverses masies, com Cal Ribera (*fitxa 112*, avui deshabitada), Cal Bacardit (*fitxa 48*), la Riera (*fitxa 23*) o Cal Benet (*fitxa 102*).

D'altres que segurament mantenien aquesta estructura s'han transformat de manera que no es pot reconèixer o costa molt fer-ho com Cal Còdol-rodon (*fitxa 106*), Can Serragallarda (*fitxa 53*), Ca l'Oller (*fitxa 81*) o Cal Vendrell (*fitxa 137*).

De totes elles, al **Nucli urbà d'Aguilar** o proper a ell només trobem dos edificis residencials, la Rectoria de Sant Andreu d'Aguilar (*fitxa 71*) i el mas de Can Cases (*fitxa 43*)m antic mas de la Sala, un dels habitatges importants de la Barriada de Sant Miquel durant els segles XV-XVI. D'altra banda, al **Nucli urbà de Castellar** i el seu entorn immediat hi trobem tres edificis residencials: Can Palà (*fitxa 8*) la Masia de Castellar (*fitxa 96*) i Cal Ferrer Gros (*fitxa 9*), dins el veïnat de Sant Esteve. Tots tres edificis són grans edificacions amb diversos annexes que han anat evolucionat i creixent al llarg del temps, entre d'altres motius per la proximitat al camí ral.

Sens dubte, però, d'entre aquests tres edificis el més interessant és Can Palà, l'antic Mas Baça, del que es té documentació des del segle XIV. La família Palà viu el

moment de màxim esplendor al segle XVIII, fins entrar en crisi al segle XIX. L'edifici

Vista de la façana principal de Can Palà.

correspon a una esplèndida mostra d'arquitectura rural, una casa de planta allargassada amb planta baixa, primer pis i golfes tot fet de pedra. El conjunt, amb diversos cossos, també disposa d'una torre i altres annexes vinculats a activitats agrícoles, motiu pel qual l'hem considerat conjunt arquitectònic.

La resta d'edificis residencials es troben dispersos pel territori. D'entre aquests en podríem destacar Cal Boladeres (*fitxa 5*) o Cal Ribera (*fitxa 112*), ambdós masos fortificats. Cal Boladeres, d'origen medieval i amb grans reformes al 1682 i que apareix al cadastre de Castellar de 1716, correspon a un mas fortificat (o casa forta) situat sobre un promontori rocós, que n'emfatitza el caire defensiu. Per la seva banda, Cal Ribera (*fitxa 112*) avui en runes i deshabitada, correspon a una masia fortificada amb torre de vigilància ubicada dalt del turó del mateix nom, amb una edificació auxiliar a llevant, que podria ser una pallissa o zona d'habitatge. La construcció estava composta per un volum de tres crugies escalonades seguint l'orografia del terreny en direcció nord-sud. El volum principal constava de planta baixa, primer pis i golfes, i nombrosos annexos adossats. Conegut antigament com mas de la Guardiola, se'n té constància des de 1582, i també apareix al cens de Castellar de 1716. Segons diverses fonts orals, a les ruïnes del mas durant la guerra s'hi van amagar durant un temps diversos homes de la vila. (PARCERISAS 2013: 156).

A l'esquerra vista de Can Boladeres; a la dreta, Cal Ribera.

Més enllà d'aquests dos edificis i el Mas del Caus (*fitxa 47*), un altre dels edificis històrics avui ensorrat, n'hi ha quatre que també mereixen una atenció especial. Can Serragallarda (*fitxa 53*) està documentat des del segle XIII, i fou un gran casal originàriament de planta rectangular que, degut a l'afegit de diversos cossos al llarg de la seva història, ha acabat conformant un conjunt en forma d'U amb una era al mig. L'edifici originari és la part de la U que es projecta cap al sud al lateral oest. Consta de planta baixa i 2 pisos. L'estructura s'ha anat modificant al llarg dels segles, i una evidència d'aquestes transformacions s'observa a les llindes, on es llegeixen les dates 1791, 1870, 1880, 1907, 1934, 1943 i 1964.

Ca l'Oller (*fitxa 81*) és un altre dels edificis històrics. Els seus orígens es remunten al segle XIII, però les parts més antigues conservades (torre i nucli antic) ja són del segle XVI. Es tracta d'una gran casa de planta rectangular i coberta de dos aiguavessos definida per tres volums, els quals han anat creixent progressivament vers a l'est. El volum més antic està deshabitat i ha patit diverses modificacions. Està compost per planta baixa, primer pis i golfes. Adossat al volum principal pel seu cantó oest, hi hauria la torre de planta rectangular, que defineix el segon volum. Per últim, destaca el tercer volum, on la façana de migdia és el més destacable. Està lleugerament atalussada, amb una galeria formada per tres arcs de mig punt i una golfa que segueix la mateixa

Vista general de Ca l'Oller.

arcuació.

Al nord de l'edificació principal trobem la capella de Santa Anna (*fitxa 93*), un edifici de planta rectangular sense absis i amb coberta a doble vessant. A la llinda de la porta d'entrada hi ha una inscripció on es pot llegir 1757 amb una creu al centre. Actualment la capella s'utilitza com a graner.

Una altra de les construccions emblemàtiques del municipi és el Mas de Còdol-rodon o de Montconill. Tant el nom de la capella com del mas, així com la pròpia toponímia, provenen d'un gran còdol vertical localitzat a l'indret (*fitxa 108*). El lloc de Còdol-rodon ja apareix citat en la documentació des del segle XIII com a fita de les vegueries de Cervera o sotsvegueria de Prats de Rei. A més a més, per aquest lloc hi passava el camí ral de Manresa a els Prats de Rei, i el 1285 hi ha documentat un hospital. La documentació de l'església de Santa Maria de *Catulo Rotundo* el 1292 al lloc també acreditaria aquesta ocupació a finals de l'època altomedieval. Així mateix, les edificacions del mas actual s'han de situar entre els segles XVII i sobretot el segle XVIII, tal com es desprèn de les llindes de portes i finestres. Aquest conjunt de transformacions foren fetes per la família Montconill, el nom del qual apareix també en

Vista des de l'oest del conjunt d'edificacions del mas de Còdol-rodon

diverses d'aquestes inscripcions.

El mas de Còdol-rodon és una edificació composta per diversos volums, tots ells de pedra i aixecats al costat de l'església de Santa Magdalena de Còdol-rodon (*fitxa 105*). En línies generals, el conjunt està fet amb pedres sense escairar col·locades unes al

costat de les altres lligades amb morter. En alguns punts es conserven restes de l'arrebossat que cobria les parets, així com petites espitlleres que podrien suggerir que en algun moment va tenir funcions de caràcter defensiu. El complex està compost per diversos volums que ha anat creixent en sentit est i sud fins a configurar la fisonomia actual.

La importància històrica de l'indret, a banda de les característiques i dimensions del mas, queda justificada per la presència de l'església de Santa Magdalena, la seva ubicació a tocar del Camí Ral, l'existència d'un antic hospital i el Còdol-rodon que hi dona nom. Per tot això, aquest mas ha estat classificat com a conjunt arquitectònic.

Finalment volem esmentar Ca l'Estrada (*fitxa 1*), un conjunt format per un edifici residencial i altres construccions annexes, l'arquitectura del qual és diferent a la dels edificis esmentats fins el moment. L'edifici principal, datat al XVIII (si bé l'origen del mas és medieval), és de planta rectangular, orientat pràcticament coincidint amb els punts cardinals i amb la façana principal (en un dels costats llargs) a llevant. Consta de planta baixa, dos pisos i golfes sota coberta. És notable l'ordenació de les façanes de llevant i migdia, amb sis arcs que configuren dues galeries, sis balcons i tres porxos

Vista general de Ca l'Estrada amb el rètol informatiu en primer terme.

d'entrada. Ca l'Estrada forma part de la Ruta de la Batalla dels Prats de Rei.

No volem, però, acabar aquest capítol sense parlar dels altres dos conjunts arquitectònics catalogats: la Riera (*fitxa 23*), un gran casal format per un habitatge principal i diversos edificis annexes o segregats que correspon a un dels masos originaris del terme, ja que consta en un capbreu de 1318 com a propietat de Sant

Benet de Bages; i Cal Vendrell (*fitxa 137*), un conjunt d'edificis juxtaposats que, al llarg d'una llarga existència, han conformat un gran mas acompanyat d'una masoveria (Ca l'Estadant) i altres construccions auxiliars. La façana principal de l'edifici originari de Cal Vendrell està orientada a sud-oest, i presenta planta baixa, primer pis i golfes. Abunden les inscripcions de dates als diferents cossos del conjunt, de manera que se n'intueixen les principals etapes reformadores, segles XVII, XIX i l'arranjament de la façana sud ja al segle XX. L'any 1078 ja existeix l'església de Santa Maria de Mallancosa (*fitxa 100*), que abans de 1154 ja actuava com a parròquia. A partir d'aquí, l'existència de la sagrera anà configurant un assentament al voltant que, amb el pas dels segles, esdevindria el mas de Mallancosa (també Melancosa o Malencosa). S'hi succeïren les famílies Roca, Vendrell i, a partir de l'any 1677, la família Comallonga s'instal·là al mas. La denominació que ha perdurat, però, és la de Cal Vendrell.

A l'esquerra, vistes de la Riera; a la dreta, Cal Vendrell.

b) L'arquitectura religiosa: en el municipi d'Aguilar de Segarra hem comptabilitzat fins a 14 edificis religiosos, algun dels quals estan enrunats, com l'Antiga església de Sant Andreu (*fitxa 29*), d'altres no s'hi fa culte com a Sant Antoni de Pàdua (*fitxa 72*) o Santa Magdalena del Còdol-rodon (*fitxa 105*) i en algun com Santa Anna (*fitxa 93*), l'edifici s'utilitza com a graner.

En línies generals, els edificis religiosos es troben prop dels nuclis habitats i sovint han estat l'element generador de barriades o agrupaments de població. Aquest és el cas de la Capella de Sant Esteve (*fitxa 12*) al veïnat homònim, la Mare de Déu de les Coromines (*fitxa 18*) al veïnat del mateix nom o l'església de Sant Miquel d'Aguilar (*fitxa 42*) a l'antiga barriada de Sant Miquel. També podríem incloure dins aquest grup Sant Andreu d'Aguilar (*fitxa 70*), construïda en substitució de l'antiga església en un

nou emplaçament quan aquesta fou destruïda durant la guerra civil. En altres casos, els edificis es troben a tocar dels castells, com l'església vella de Sant Andreu d'Aguilar (*fitxa 29*) o Sant Miquel de Castellar (*fitxa 35*).

També trobem edificis religiosos com a part d'alguns masos, sovint capelles com la de Sant Antoni de Pàdua (*fitxa 72*); Santa Anna (*fitxa 93*); Santa Margarida de Cal Vendrell (*fitxa 100*) o Santa Magdalena de Còdol-rodon (*fitxa 105*). La resta, són petites capelles rurals disperses al territori com la Mare de Déu del Grauet (*fitxa 90*) i Sant Valentí (*fitxa 69*).

Menció a part mereixen les capelles de Santa Rita (*fitxa 26*) al cementiri vell d'Aguilar, i la dedicada al Sant Crist (*fitxa 30*), al cementiri de Castellar, ambdues amb usos religiosos i socials.

D'aquest conjunt en voldríem ressaltar algunes per les seves característiques i importància en l'evolució històrica del municipi.

De les construïdes entorn o a l'interior de masos, totes actualment en desús, en destaca Santa Magdalena de Còdol-rodon la construcció de la qual, segons diversos documents, es pot situar abans del segle XIII. Tot i això, el gruix de les restes visibles actualment s'han de situar entre els segles XIII i XIV. La Capella, amb advocació a Santa Magdalena, degué rebre el seu nom del gran còdol (*fitxa 108*) amb una creu que hi ha prop i també vinculat a l'antic Camí Ral. Correspon a un edifici d'una sola nau,

sense absis, amb coberta a dues aigües i campanar

d'espadanya. D'estil gòtic arcaic, l'edifici està orientat est-oest, amb l'entrada i la façana principal a ponent. La porta està feta amb arquivolta ogival que descansa sobre dues columnes amb impostes i capitells decorats amb

Santa Magdalena de Còdol-rodon.

motius florals. Les dovelles estan emmarcades per un guardapols que tanca les

impostes. L'edifici, construït sobre un aflorament rocós, ha patit diverses modificacions al llarg del segle, i ha quedat integrat dins el mas de Còdol-rodon. De fet, diverses construccions se li adossen per la banda sud, tapant completament aquesta façana.

També destaquen les capelles rurals de Sant Valentí i la Mare de Déu del Grauet. Aquesta última té origen romànic, possiblement del segle XI, tot i que les restes actuals pertanyen al segle XII o XIII, essent ja entrat el segle XVI quan es va refer part de la nau. En el cas de Sant Valentí, també situem la seva construcció a finals del

A dalt a l'esquerra, Capella de Sant Valentí; a baix a l'esquerra, Mare de Déu del Grauet. A la dreta de les imatges, treballs de forja de Paolo Flor.

segle XIII-inicis del segle XIV. La capella està situada a tocar del camí Ral, i nasqué com una de les sufragànies de Sant Miquel de Castellar. L'any 1630 es remodelà l'edifici, tal com indica la llinda de l'actual porta d'entrada. Com a curiositat, criden l'atenció les argolles de ferro forjat que pengen de les façanes d'ambdós edificis: són similars i fetes pel mateix artista, Paolo Flor, amb motiu de les seves restauracions a finals dels anys '70 del segle XX.

Per la seva importància, també farem esment de les dues esglésies amb advocació a Sant Andreu, patró d'Aguilar. La més antiga, actualment en ruïnes, situada a l'antic nucli d'Aguilar, correspon molt probablement a l'evolució d'una primera església castral

associada al Castell d'Aguilar. El primer esment documental és una visita pastoral de l'any 1330. L'any 1796, els mateixos parroquians protagonitzaren un tumult que acabà

A l'esquerra, detall de l'església Vella de Sant Andreu d'Aguilar. A la dreta, l'església de Sant Andreu d'Aguilar, construïda després de la guerra civil espanyola.

amb l'enderrocament de la coberta de l'església. En aquell moment proposaren fer-ne una de nova al pla, o bé ampliar la ja existent de Sant Miquel per traslladar-hi la parròquia. El bisbat decidí refer l'església malmesa com a opció més econòmica, però les obres es prolongaren fins l'any 1836. L'any 1936 el temple fou enderrocat i les seves imatges destruïdes, si bé els habitants de la zona pogueren salvar-ne alguns elements. L'església ja no es tornà a reconstruir, sinó que es decidí alçar-ne una de nova, l'actual parròquia de Sant Andreu d'Aguilar (*fitxa 70*). Aquest segon edifici, d'estil neoromànic, és de planta rectangular amb absis de planta quadrada, dues capelles laterals per banda i campanar quadrat amb coberta de pavelló.

Una altra edificació important i significativa és la capella de Sant Miquel d'Aguilar (*fitxa 42*), documentada des del 1496. Precisament, a aquest Sant es dedica al Festa Major petita del nucli el segon diumenge de maig. Correspon a un petit temple de planta rectangular sense absis i campanar d'espadanya.

Al nucli de Castellar, en concret al veïnat de Can Maçana, trobem la Capella de Sant Esteve (*fitxa 12*), origen del veïnat homònim, en la qual hi ha una singular campana

A l'esquerra, la Capella de Sant Miquel; a la dreta, Sant Esteve.

(*fitxa 13*), i l'església de Sant Miquel de Castellar (*fitxa 35*), que descriurem en el següent capítol.

c) Béns amb alt valor històric: sens dubte, per la seva rellevància i valor històric, uns dels elements patrimonials més importants del municipi són el Castell de Castellar (*fitxa 34*), l'Església de Sant Miquel (*fitxa 35*) i la seva rectoria (*fitxa 36*), tots tres aixecats al turó del castell al peu del qual va créixer el nucli de Castellar durant l'època medieval. Aquests tres elements juntament amb el Molí de Castellar (*fitxa 6*) formen el conjunt monumental de Castellar.

El municipi d'Aguilar de Segarra, igual que la majoria de pobles veïns, es va configurar en base als termes castrals. Aguilar, Boixadors, la Molsosa, Castelltallat, Rubió, Castellfollit, Calaf, Segur, Rajadell, Fals o Calonge formaven una xarxa de fortificacions que durant la conquesta van mantenir la vigilància del territori i, en acabat, el van termenar.

El **Castell de Castellar** s'aixecà sobre un aflorament rocós al cim de la Serra de Castellar, de 160 m d'alçada respecte al marge dret de la riera de Rajadell, i amb un gran domini visual de la vall. Es tracta d'una edificació defensiva, amb origen en el segle X, molt reformada a partir del segle XIV. Presenta una planta aproximadament ovalada de 32 metres de diàmetre en l'eix llarg (extrems en els quals presenta una forma angular) i 28 en l'eix curt (d'extrems arrodonits), fruit de la seva adaptació a l'orografia del terreny. L'edifici està fet de pedra treballada i té uns murs perimetrals fermes i gruixuts, en els quals hi ha diverses obertures com finestres i balcons, així com un parell d'espitlleres. El portal d'entrada, adovellat, és a llevant, davant un gran mirador des del qual es pot veure el poble i el molí. És un castell gòtic, que a banda de les funcions militar primigènies fou un masoveria a les seves últimes etapes. L'edifici conserva tres plantes, a la planta baixa hi ha dues sales nobles amb arc de mig punt i un altre amb arcades gòtiques vinculades al període en que els Grevalosa en foren senyors. D'aquest mateix moment també hi ha el pati d'armes on es troba l'escala per accedir al primer pis. El mur al costat de l'escala en destaca una finestra renaixentista i les restes d'un mur que podria estar associat a una antiga torre quadrada. La primera planta es troba força modificada, amb diverses sales i habitacions i nombroses obertures com balcons, finestres o festejadors. Segurament aquestes modificacions es van fer en època dels Amat, tal i com s'intueix en una llinda amb data 1774. A la segona planta hi havia unes golfes.

Des d'aquell primer document (1022) on Seguí deixa el Castell al seu fill, és nombrosa la documentació que parla sobre el recinte. Durant el segle XIII el castell pertany a la família Castellar que rep el reconeixement de rei Jaume I (1213). És també en aquesta centúria, quan els Grevalosa passen ser els senyors del castell per endeutament dels Castellar. Els Grevalosa seran els senyors medievals i renaixentistes del Castell fins que al segle XVII Jerònima de Grevalosa i Romeu morí el 1621 sense descendència. El senyoriu passa a mans de la família Amat, descendents dels Grevalosa per línia femenina. A partir d'aquest moment el Castell pateix una profunda transformació, ja que esdevé un mas dedicat íntegrament a tasques agrícoles, la presència de diverses tines, un trull o quadres per animals, corts i galliners, piques, bótes així ho evidencia. Els Amat seran senyors del Castell fins a finals del segle XIX quan Gaietà d'Amat i d'Amat morí sense descendència. El matrimoni de Mª Escolàstica d'Amat i d'Amat el 1832 amb Ramon de Càrcer i de Falguera, fa que el feu passi a mans de la família Càrcer. Finalment el matrimoni de Dolors de Càrcer i Ros amb Lluís de Vilallonga i Sentmenat el 1887 converteix els Vilallonga en la família propietària, família que en té la propietat fins avui dia. Joaquim de Vilallonga, fill de Dolors i Lluís rehabilità el títol i se li donà el de comte de Sant Miquel de Castellar el 1923.

L'any 1997 Joan Joaquim de Vilallonga cedeix el castell a la Fundació Castells Culturals de Catalunya perquè el restauri amb la condició que li reservi una sala que portarà el seu nom. L'any 2005, amb l'evident amenaça de ruïna, l'Ajuntament d'Aguilar de Segarra va adquirir el castell amb el compromís de gestionar-ne la restauració. El 2006 s'endeguen les feines de rehabilitació i documentació, el 2008 es presenta el Pla director del projecte a càrrec de l'arquitecte Josep M. Esquius i el 2012 s'inaugura la primera fase del projecte. Des d'aquest moment el Castell torna a ser accessible i visitable pel públic. Actualment l'Ajuntament en gestiona les visites guiades cada segon diumenge de mes de 10 a 13 hores, tot i que es fan visites concertades per a grups.

Per tant, és evident que l'origen de Castellar es deu al seu Castell, als seus senyors però també de la pagesia que va viure sota aquest domini. El poder de l'Església, sempre situada al costat del castell, tant físicament com ideològicament, també va tenir un paper cabdal en l'evolució històrica de l'indret. Al costat del Castell trobem l'Església de Sant Miquel un edifici del segle XI del que només es conserven les parets de la nau, i part de campanar, de torre quadrada i que dóna relleu i personalitat al conjunt. El campanar està decorat amb arcuacions llombardes als quatre costats. De les reformes del segle XV, època gòtica, només en resta una part del mur de migdia. Destruïda i construïda diverses vegades sobre les restes de l'antiga capella romànica, va ser refeta als segles XVIII i XIX, i durant la guerra civil es va veure afectada. Passat el conflicte bèl·lic l'any 1941 els amos de Cal Benet en van pagar la restauració i el culte es va mantenir fins els anys '50 quan es va tancar. Tanmateix l'any 2002 es va signar un conveni entre la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Generalitat, el Bisbat de Vic, l'Institut català del Sol i l'Ajuntament d'Aguilar per consolidar i reparar l'església. Per la seva banda la rectoria, un edifici el segle XVIII, fou adquirit per l'ajuntament l'any 2011 i al 2012 van iniciar-se les obres amb el propòsit de recuperar-

A la imatge superior esquerra vista del Castell.
A la dreta imatge de l'església de Sant Miquel
de i a baix la rectoria.

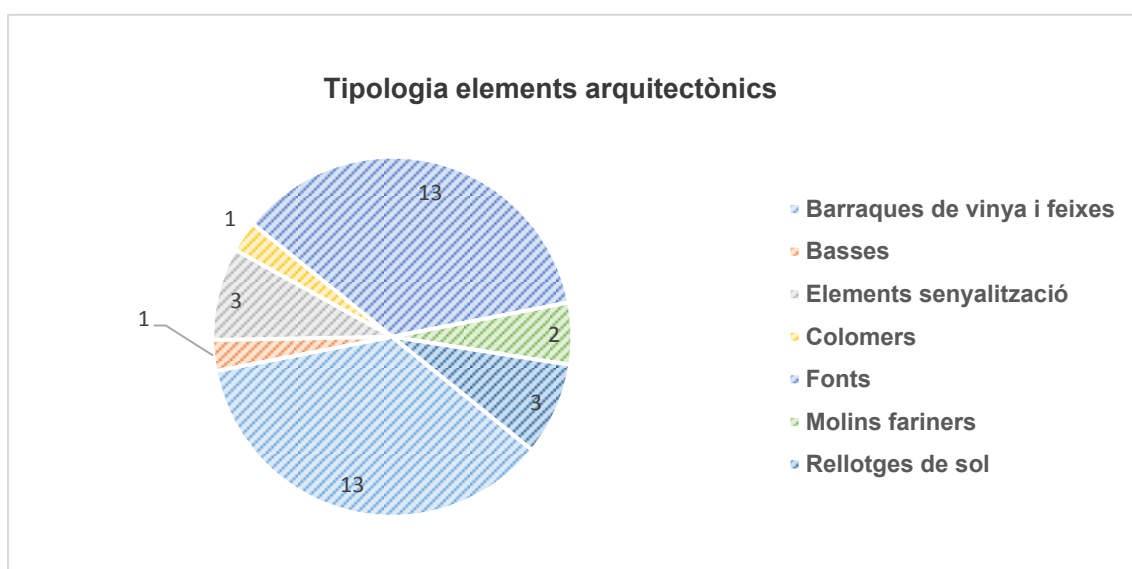
Es pot observar com tot el conjunt està en
procés de restauració, unes feines que
s'iniciaren l'any 2011.

la.

5.1.3. Elements arquitectònics

Dins d'aquesta tipologia s'inclouen les parts d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix tenen prou valor com per destacar-lo, així com estructures arquitectòniques de menor entitat, de caire rural i popular i que testimonien activitats econòmiques, de caire industrial, artesanal o agropecuari.

En total s'han inventariat 37 elements dins aquesta categoria, els quals hem

representat segons la seva tipologia en el següent gràfic:

El gràfic mostra el predomini d'elements de caràcter agrícola amb 13 barraques de vinya, 1 bassa o fins i tot un colomer medieval. En segon lloc i quasi amb el mateix nombre d'elements trobem les fonts, totes elles naturals. Per fer-ne una anàlisi més global, però, hem cregut oportú fer-ne una altra classificació segons els usos a què anaven destinats i les seves tipologies. En aquest sentit, els hem agrupat en les següents categories

a) Elements relacionats amb la senyalització :En aquest apartat destaquem tres elements, El Còdol-rodon (*Fitxa 108*); la creu de Can Serragallarda (*fitxa 54*) i la creu de la Missió (*fitxa 22*).

D'aquests tres elements dos tenen origen religiós, un per commemorar un fet, com la creu de la Missió i l'altre per sacralitzar un lloc de pas, com el cas de la creu de Can

Serragallarda. En el primer cas, segons consta a la cartografia cadastral, l'espai que ocupa la Creu de la Missió forma part d'un camí d'ús públic, si bé a la realitat aquest ha quedat absorbit dins dels camps de conreu que el flanquegen. La creu està

A l'esquerra la creu de la Missió a la dreta la creu de Can Serragallarda.

aixecada en record de la Missió de l'any 1954. Per la seva banda, la creu de Can Serragallarda, és una petita creu de ferro forjat encaixada, aparentment, en un corró d'era cilíndric plantat verticalment a la banda nord de Can Serragallarda.

L'únic element que correspon a una senyalització pròpiament dita és el Còdol-rodon (*fitxa 108*) un aflorament rocós que ha donat lloc tant a la toponímia com a la capella i el mas ubicats a l'indret. Aquest gran còdol té forma semicircular i una petita creu de ferro clavada al centre. El lloc apareix citat en la documentació des del segle XIII com a fita de les vegueries de Cervera o sotsvegueria de els Prats de Rei. A més a més per aquest lloc hi passava el camí ral de Manresa a Prats de Rei, i el 1285 hi ha documentat un hospital, per tant podria correspondre a una fita que delimitaria el lloc o bé marcaria el recorregut del camí. El Còdol-rodon ha donat lloc a llegendes que han passat de pares a fills a través del temps (*fitxa 126*)

Còdol-rodon, situat al nord del
mas del mateix nom.

b) Elements arquitectònics relacionats amb l'abastiment d'aigua

En aquest apartat destaquem 13 elements, tots ells fonts naturals. D'aquestes n'hi ha cinc de Clot com la de les Coromines (*fitxa 150*); la de Cal Ribera (*fitxa 143*); la de Cal Fuster (*fitxa 141*); la font de Cal Pepa (*fitxa 148*) i la Font dels Pouets (*fitxa 139*) l'aigua

Font de clot de Cal Ribera

de la qual a més es diu que tenia propietats sanadores (*fitxa 152*).

De la resta de fonts, dues no han estat localitzades o no s'hi ha pogut accedir, bé perquè estan dins una propietat privada amb accés restringit com la font de Comanroca (*fitxa 144*) bé perquè han quedat amagades per la vegetació com la Font del Baumer (*fitxa 140*). N'hi ha una altra que està canalitzada, la Font de Rossimort (*fitxa 142*) ja que la original es va esclavissar; i un altre que es podria considerar font de mina o de pou, la de Trullàs (*fitxa 138*).

La resta de brolladors d'aigua, 4 en concret, corresponen a fonts de Raig com són les Fonts del Colomer (*fitxa 151*); La font de l'Obaga de Cal Vendrell (*fitxa 146*); la de l'hort de Cal Tinet (*fitxa 147*) i finalment la Font de Ferro (*fitxa 145*)

Tots aquests elements s'han localitzat gràcies al calendari de fonts naturals de l'any 2010 editat per l'Ajuntament d'Aguilar i fet per J. Duocastella.

Font de l'Obaga de Cal Vendrell.

c) Elements relacionats amb usos agrícoles: en aquest apartat hem considerat oportú incloure-hi les 12 barraques de vinya, la bassa al costat del cementiri d'Aguilar (*fitxa 25*); el colomer de la Masia (*fitxa 97*) i els murs de Cal Centelles (*fitxa 19*).

Pel que fa a les barraques de vinya n'hem fitxat 12 com a representació de les moltes que s'estenen pel municipi. Totes elles són construccions de pedra seca amb coberta per aproximació de filades i usades per aixopluc o guardar eines agrícoles. La majoria, 7 en total, són estructures de planta circular, en relatiu bon estat de conservació a excepció d'alguns casos com la Barraca Pujant al Puig Pedrós (*fitxa 75*), que es troba

Barraca de Vinya Pujant al Puig Pedrós.

parcialment ensorrada.

De la resta en trobem una de planta quadrada, la Barraca de la Solana de Revell 2 (*fitxa 95*), de la que no es conserva coberta, o les barraques del Pedregar 2 (*fitxa 87*) i de les Coromines (*fitxa 149*), també de planta quadrangular però en aquest cas adossades a un marge. En un únic cas no hem pogut localitzar la barraca: es tracta de Cal Pallarès Nou 2 (*fitxa 120*), tot i estar catalogada a la wikipedia.

D'entre tots aquests elements en destaquen la barraca-pou de Cal Benet (*fitxa 103*), catalogada com a BCIL, i la Barraca-tina de la Parera (*fitxa 82*).

En el primer cas, l'element és similar a una barraca, però en comptes d'una porta té un ampit. Tampoc té coberta (tot i que potser originàriament n'havia tingut), de manera que és visible una travessa de fusta de la qual penja la corriola per fer baixar la galleda. Finalment, a l'interior hi ha el pou de cos cilíndric que baixa fins

Barraca-pou de Cal Benet

la capa freàtica. A la part superior, en un dels costats interns, hi ha una petita pica encastada al mur per desar-hi la galleda.

Barraca-tina de la Parera.

La Barraca-tina de la Parera correspon a un conjunt format per barraca de vinya i tina, orientades a l'est i construïdes a diferent nivell. La barraca, situada a la part baixa, té planta quadrangular i es construí per preservar la caixa de la tina, guardar les eines i servir d'aixopluc. La tina està aixecada sobre un petit monticle, té una planta circular i a la part superior tenia una obertura per on s'abocava el

raïm, definida per una única llinda acabada amb aboixardat i muntants rectangulars. La coberta també és de falsa cúpula, rematada amb pedruscall i un ràfec de pedres planes volades que sobresurten de la línia de paret. La part soterrada, on

s'emmagatzemava el most, està folrada per cairons quadrats de rajola vidrada de color marró, que feia impermeable l'estructura. Sembla que al voltant del 2005 s'hi va fer una restauració integral.

Dins aquest ampli apartat d'elements amb usos o funcionalitats agrícoles, encara hem d'esmentar el Colomer de la Masia (*fitxa 97*); la bassa al costat de l'antic cementiri d'Aguilar (*fitxa 25*), i els murs de Cal Centelles (*fitxa 19*) com exemple de murs en pedra seca (en aquest cas, les restes del que hauria estat una casa).

Bassa al costat de l'antic cementiri d'Aguilar.

La bassa és de planta ovoide, excavada al terreny i amb els laterals folrats de pedra, té unes escales d'accés i s'observen les restes d'un canal de pedra que hi portava l'aigua.

Finalment, el Colomer de la Masia de Castellar, és una construcció singular, feta a partir petits cubicles artificials per a la instal·lació i cria de coloms. Es creu que és d'origen medieval, i està datat entre els segles XIV i XV.

Colomer medieval de la Masia de Castellar.

d) Elements relacionats amb la producció: els molins. En aquest apartat incloem dos elements: el Molí de Castellar (*fitxa 6*) i el Molí del Ribalta de Baix (*fitxa 52*). No està de més, però esmentar, que tot i estar catalogats com edificis pel seu ús residencial, al municipi hi ha documentats dos molins més: el Molí del Ribalta de Dalt (*fitxa 51*) i el Molí Vell de Can Vila (*fitxa 45*).

El molí del Ribalta de Dalt, és de planta quadrangular amb edificacions auxiliars annexes, i està datat des del segle XVIII. Té dependències soterrànies vinculades amb la part productiva del molí (impulsat per la força motriu de l'aigua de la bassa que hi ha just al nord

Molí del Ribalta de Dalt.

de l'edifici), al funcionament del qual també es dedicava la planta baixa. La resta de pisos tenia funcions residencials. El molí del Ribalta de Baix és un petit edifici en planta baixa amb coberta interior de volta de canó i exterior a dues aigües, també del segle XVIII. L'edifici resulta modest en proporció a la gran bassa feta amb carreus de pedra que té just al nord, l'aigua de la qual proporcionava la força motriu per fer anar el molí.

Però, sens dubte, entre ells destaca el Molí de Castellar, un molí fariner d'origen feudal que sempre va estar sota la propietat del senyor del Castell de Castellar. Les primeres referències documentals daten del segle XIV, en relació a un servei al qual estaven obligats a acudir tots els pagesos del terme. El molí restà actiu fins a la dècada dels '70 del segle XX. El 2013, el comte de Sant Miquel de Castellar feu donació de l'edifici del molí a l'Ajuntament d'Aguilar de Segarra, i també se'n preveu la restauració. Es troba situat al nucli de Castellar, i se'n conserva la bassa. La construcció, feta amb pedres escairades lligades amb argamassa, és evident que ha patit diverses reformes al llarg dels segles, i fou adaptada com habitatge. A l'interior sembla que conserva part de l'aparell propi d'una instal·lació d'aquestes característiques, així com una sala amb arcades de pedra.

Molí de Castellar, al nucli de Castellar.

e) Elements ornamentals: els rellotges de sol: tot i no ser un element molt abundant, ens ha semblat important assignar un apartat propi als rellotges de sol del municipi, perquè corresponen als únics elements arquitectònics a banda dels de senyalització que no tenen relació amb les activitats agrícoles o productives.

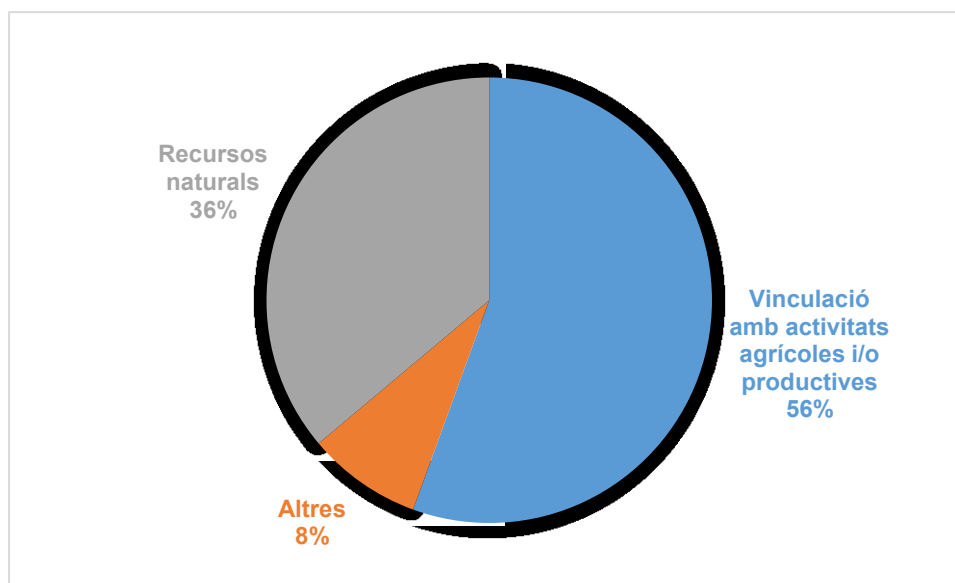
En concret, s'han localitzat tres elements, dos en força mal estat de conservació a Can Palà (*fitxa 11*) i a Can Còdol-rodon (*fitxa 107*) i un tercer força ben conservat a Cal Ferrer Gros (*fitxa 10*).

Rellotge de sol de Cal Ferrer Gros.

Concloent, un cop feta aquesta categorització palesem que el 56 % dels elements arquitectònics són de caràcter agrícola o productiu. En general, tots els elements es troben disseminats pel municipi, a excepció del Molí de Castellar que es troba a nucli de Castellar, i el pou de glaç i els murs de Cal Centelles al nucli de les Coromines. En aquest percentatge s'inclouen també els molins i els rellotges de sol, aquests últims perquè, tot i ser ornamentals, estan estretament relacionats amb el mas, la base de l'activitat agrícola. Per tant, aquestes xifres posen de manifest una vegada més el poblament dispers del municipi vinculat a l'explotació agrícola i ramadera.

Per darrera dels elements arquitectònics vinculats a l'activitat agrícola, amb un 36% de la mostra, trobem les fonts, uns recursos naturals que, tot i no ser elements pròpiament destinats a l'activitat agrícola, si són bàsics per l'establiment humà. La resta només representa el 8 % de la mostra, i inclou els elements de senyalització.

Per últim, bona part dels elements catalogats en aquest capítol són construccions del segle XIX, principalment les barraques de vinya vinculades al creixement de la vinya al llarg d'aquesta centúria. En època medieval i moderna situem els molins fariners i el colomer del Mas de Castellar, com a mostra del passat del municipi.

5·1·4. Jaciments arqueològics

En aquesta categoria trobem les restes o vestigis del passat de qualsevol tipus de cronologia i estructures en estat de ruïna. En total, s'han inventariat 20 jaciments.

Per documentar el patrimoni arqueològic d'Aguilar de Segarra s'ha partit de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, on s'ha consultat la Carta Arqueològica del municipi (CCAA). També han estat d'ajuda les indicacions d'alguns veïns, que ens han informat de l'existència d'altres jaciments. En alguns dels casos, però, aquests es trobaven al terme de Prats de Rei i han estat descartats, tal i com expliquem al capítol 6 de la present memòria.

La Carta arqueològica d'Aguilar de Segarra comptabilitza un total de 15 jaciments arqueològics: Menhir de Cal Giralt (*fitxa 73*), Sepultura d'Aguilar (*fitxa 74*), Cal Pallarès-Cal Canonge (*fitxa 84*), les Coromines I (*fitxa 57*); les Coromines II (*fitxa 58*), Torre del Grauet (*fitxa 114*), Sepultura del Grauet (*fitxa 115*), Castell de Castellar (*fitxa 34*), Hàbitat proper al castell d'Aguilar (*fitxa 24*), Torre de Puigfarner (*fitxa 2*), Eix transversal (Tram Sant Pere Sallavinera-Rajadell); Dolmen de Serragallarda (*fitxa 55*), Roc Foradat de Cal Pepa (*fitxa 59*), Pont sobre la Riera de Rajadell (*fitxa 46*) i Parcs Eòlics del Colomer i de Caselles.

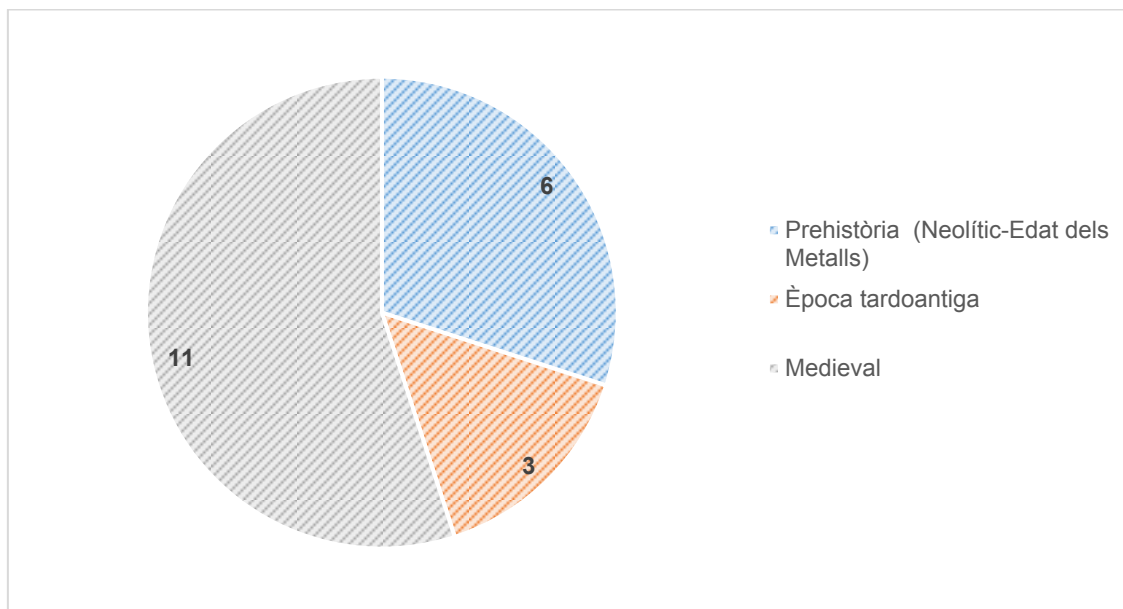
De tots aquets només n'hi ha dos que no han estat fitxats: el jaciment del l'Eix Transversal (que transcorre per diferents municipis i en el tram d'Aguilar de Segarra no presenta jaciments localitzats a l'entorn immediat, més enllà de camí Ral) i els Parcs Eòlics del Colomer i de Caselles, que encara estan en tramitació i en manca molta informació.

Així mateix a banda dels jaciments comptabilitzats a la carta arqueològica n'hi ha 8 més, el Dolmen de Cal Biel (*fitxa 6*), el Monòlit de Castellar (*fitxa 16*), la Roca del Forn (*fitxa 74*), la Cisterna de la Torre de Puigfarner (*fitxa 3*), el Conjunt Medieval de Puig Pedrós (*fitxa 78*), el Cup de Serragallarda (*fitxa 56*) i els Cups a la vora del Maset (*fitxa 4*), tots ells BCIL i inclosos al catàleg de béns a protegir del POUM.

La gran majoria de jaciments arqueològics es troben en finques rústiques disperses arreu del municipi, excepte els castells, a redós dels quals han crescut algun dels nuclis habitats. Així mateix, tot i no estar inclosos en aquest capítol bona part de les esglésies i capelles rurals així com alguns masos, per la seva rellevància i cronologia també es podrien considerar jaciments arqueològics. També volem fer notar que el Castell de Castellar, per la seva singularitat, ha estat fitxat com a element i per tant

descriu en capítols anteriors, i el pont sobre la riera de Rajadell, correspon a una obra civil.

Pel que fa a la cronologia dels jaciments inventariats, el següent gràfic mostra la distribució per períodes:

A continuació exposem l'anàlisi dels jaciments documentats per ordre cronològic:

Prehistòria recent, neolític i l'Edat del Bronze: en total s'han catalogat 6 jaciments pertanyents a aquest horitzó cronològic. Bona part d'ells corresponen a monuments megalítics, com és el cas dels dòlmens de Cal Biel i de Serragallarda, el Monòlit de Castellar (d'adscripció cronològica per corroborar); la Sepultura d'Aguilar; el Túmul funerari de la Vall de Maçana i el Menhir de Cal Giralt.

D'aquests sis, n'hi ha tres que no hem pogut localitzar durant la realització d'aquest mapa de patrimoni (els dolmens de Cal Biel i de Serragallarda i el túmul funerari de la Vall de Maçana). Així mateix, la sepultura d'Aguilar fou excavada, i tot i tenir-ne documentació, no en queden evidències *in situ*.

Els dos elements més rellevants vinculats a aquest període cronològic són el Menhir de Can Giralt (fitxa 73) i el Monòlit de Castellar (fitxa 16). El primer d'ells va ser objecte d'una intervenció arqueològica, si bé en ambdós casos la pràctica d'intervencions amb metodologia adequada seria rellevant per a la seva datació. A grans trets, els podríem incloure *a priori* en el ventall cronològic ampli entre el neolític final/calcolític i el bronze antic.

A dalt, el Menhir de Cal Giralt; a sota, el Monòlit de Castellar.

Època ibèrica i romana: sorprèn la manca de jaciments d'època ibèrica i romana. En efecte, no s'ha documentat cap evidència pertanyent al període més enllà d'un possible assentament a tocar de Cal Maset, que no hem catalogat per manca d'informació. Tot i això, hem de suposar que aquesta absència es deu a una manca d'investigació, més que no pas a un buit de població al municipi.

De fet, el municipi està situat entre Rajadell i el *Municipium Sigarrens* (els Prats de Rei), amb una clara ocupació en època romana. A més a més, la presència d'alguns jaciments a Aguilar de Segarra datats en d'època tardoantiga fa inversemblant pensar en un buit de població en aquest indret durant un període que abasta una cronologia tan extensa.

Època tardoantiga: en aquest període de transició entre època romana i la època alt

Possibles restes a la vora del Maset.

medieval podem situar 3 jaciments. D'una banda, els Cups a la vora del Maset (*fitxa 4*), jaciment on, segons referències orals i escrites, hi havia un hàbitat amb estructures excavades a la roca. Tanmateix, durant la realització del mapa de patrimoni no es van poder identificar aquestes estructures ni observar materials en superfície.

L'altre jaciment i, possiblement, el millor conservat, correspon a les Coromines I (*fitxa 57*). Es troba situat en un aflorament rocós de gres, on es conserven diversos dipòsits quadrangulars excavats a la roca, a més d'encaixos per plantar-hi columnes de fusta

Restes excavades a la roca a les Coromines I.

que sostindrien la teulada de les edificacions. També hi ha la base d'un trull, del qual es conserva la pedra de la premsa. Es tractaria d'un lloc d'hàbitat especialitzat en l'elaboració del vi.

Més difícils de datar són les sepultures de les Coromines II, també excavades a la roca, i que es podrien situar entre època tardoantiga o altomedieval.

Època medieval: és, sens dubte, el període històric del qual hem documentat més assentaments, 11 en total. A banda d'aquests elements, però, cal afegir-hi els elements classificats com a edificis, ja que conserven entitat volumètrica i es troben en bon estat de conservació, però que de fet pertanyen a aquest mateix horitzó cronològic. Tal i com hem dit més amunt aquí hi inclouríem el Castell de Castellar, bona part de les esglésies i capelles romàniques i alguns dels masos amb origen medieval, com Can Palà, Ca l'Oller o la Riera.

Centrant-nos en els elements que hem catalogat pròpiament com a jaciments arqueològics, en destaquen els hàbitats en afloraments rocosos, ja siguin eremitoris, enterraments, zones d'habitatges o espais de producció agrícola, principalment per la producció de vi. Entre aquests destaquen la cisterna de la Torre de Puigfarnet (*fitxa 3*), el cup de Serragallarda (*fitxa 56*), el conjunt medieval de Puig Pedrós (*fitxa 78*), els

A la imatge superior esquerra, vista del Cup de Serragallarda. A la part superior dreta, el Roc Foradat de Cal Pepa. A baix a l'esquerra, el conjunt medieval de Puig Pedrós i, a la dreta, la sepultura del Grauet.

dipòsits de Cal Canonge (*fitxa 84*), l'Hàbitat proper al castell d'Aguilar (*fitxa 24*), el Roc Foradat de Cal Pepa (*fitxa 59*), la sepultura del Grauet (*fitxa 115*) i la Roca del Forn (*fitxa 65*).

Menció a banda mereixien la Torre de Puigfarnet (*fitxa 2*) i la torre del Grauet (*fitxa 114*), a les quals no hem pogut accedir durant les tasques de realització d'aquest mapa de patrimoni.

De tots els jaciments catalogats en època medieval en destaca el Castell d'Aguilar (*fitxa 28*) per la seva importància històrica, malgrat que actualment es troba en estat de ruïna.

Turó del Castell d'Aguilar.
En primer terme, l'antiga
església de Sant Andreu.

Tanmateix, malgrat els nivells d'enderroc generalitzats, s'hi distingeixen diversos trams de murs perimetrals a l'extrem sud, assentats directament sobre la roca, en una zona que ha estat molt alterada al llarg del temps per les successives ampliacions de l'antiga església de Sant Andreu. Més al nord, a les proximitats del cim del turó, s'hi veuen passadissos als quals s'obren estances. No obstant, només mitjançant una intervenció arqueològica es podria determinar si es tracta de dependències del castell o bé corresponen a un hàbitat que havia crescut al seu redós.

Època moderna i contemporània: d'aquest moment històric no hem catalogat cap jaciment, però hi podríem incloure les masies que, bé que tenen un origen medieval, van ser notablement reformades als segles XVII i XVIII, com Cal Boladeres, Cal Ribera o fins i tot el Còdol-rodon, així com alguna de les capelles rurals com Santa Anna.

Ja al segle XX hauríem d'esmentar el Pont sobre la riera de Rajadell (*fitxa 46*), construït en pedra i paretat encofrat, arran de la inauguració, l'any 1913, de l'estació de ferrocarril d'Aguilar, que obria la possibilitat de transportar fusta amb trens de mercaderies i calia facilitar-hi l'accés. Tanmateix, aquest edifici l'hem catalogat com

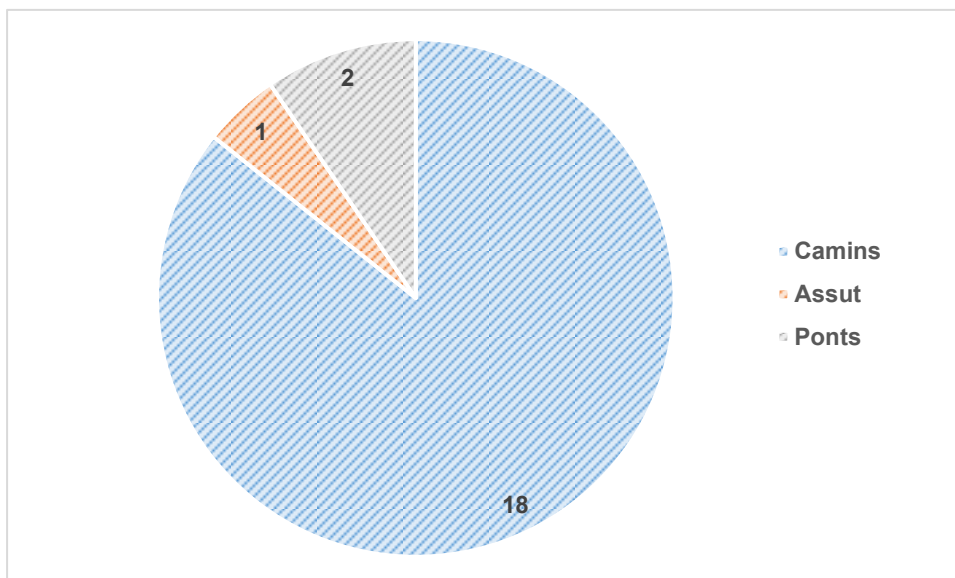
Pont sobre la
riera de Rajadell.

obra civil.

Un cop analitzats els jaciments arqueològics, podem concloure que l'època medieval és el moment en el que es comença a detectar un major nombre d'assentaments i població més estable, més enllà dels nuclis sorgits al voltant d'esglésies i castells. Així mateix, per la tipologia de jaciments també es constata una vegada més l'existència d'un poblament dispers dedicat a l'activitat agrícola, una característica que s'ha mantingut fins a l'actualitat.

5·1·5. Elements d'obra civil

Finalment, la darrera de les tipologies del patrimoni immoble inclou obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal. S'hi han inventariat 21 elements més. En el gràfic següent estan classificats per la seva tipologia.

D'aquest conjunt d'elements, disset corresponen a camins rurals que comuniquen bona part dels masos dispersos que s'estenen per tot el municipi, com per exemple el Camí de la Plana de Cal Camps a la Pallissa de Serragallarda (*fitxa 67*), el camí de la Solella de Cal Benet a Santa Magdalena de Còdol-rodon (*fitxa 104*) o bé el Camí de les Coromines a Cal Ribera (*fitxa 20*). En línies generals, tots els camins es troben en bon estat de conservació, i estan fets de terra piconada o amb grava compactada. Cal esmentar que alguns dels camins tenen algun tram amb accés restringit com el camí del Fondo del Puigfarner a les Coromines (*fitxa 117*) o el Camí dels Camps del Soler-Riera de Maçana-Can Comanroca (*fitxa 118*). Altres camins voregen zones boscoses o torrenteres, comunicant així zones de conreu, com el camí del Torrent Bo (*fitxa 88*) o el camí del Torrent de l'Obaga de l'Estrada (*fitxa 110*).

De tots aquests camins només n'hi ha un que no es transitable en vehicle i, per tant, només és per fer a peu. Correspon a l'antic camí que comunicava el nucli de Castellar amb el Castell i l'església de Sant Miquel, conegut com el Camí del Castell i la rectoria (*fitxa 33*).

A la imatge superior esquerra, Camí del Castell i la Rectoria. A la part superior dreta, el camí del Torrent Bo. A baix l'esquerra, Camí de la plana de Cal Camps a la pallissa de Serragallarda i, a la dreta, Camí del Fondo del Puigfarnet a les Coromines.

A banda dels camins, tenim un element relacionat amb l'aigua, l'Assut de Castellar (*fitxa 155*), una resclosa construïda transversalment a la Riera de Rajadell just per sota el Pont de Castellar amb l'objectiu d'elevat el nivell de l'aigua i derivar el corrent fora

Assut de Castellar.

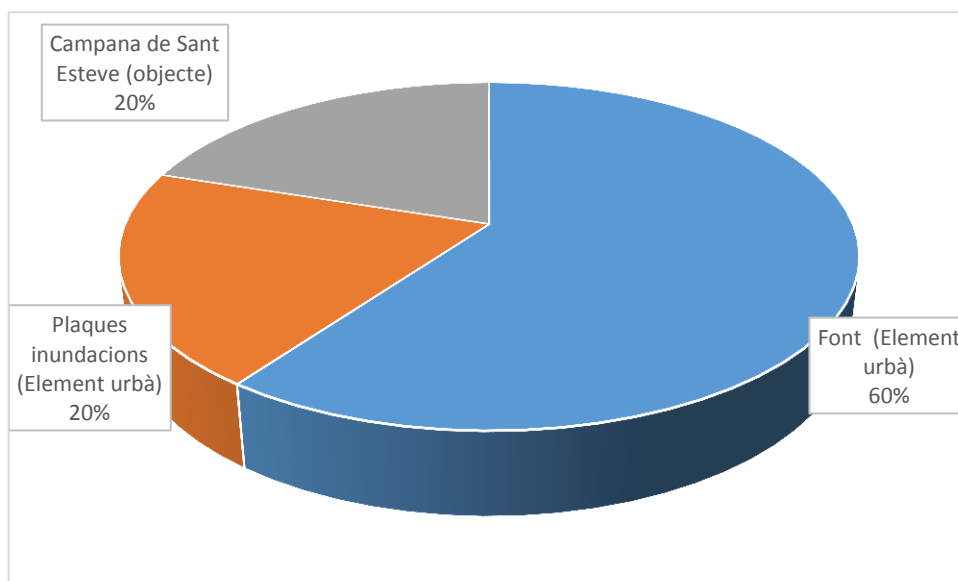
del seu llit.

La resta d'elements correspon a obres d'enginyeria, com el Pont sobre la Riera de Rajadell (*fitxa 46*) o el Pont de Castellar (*fitxa 157*), una obra d'enginyeria, feta segurament durant la construcció de la carretera N-141g i que també travessa la mateixa riera. Val a dir que aquest pont i la carretera en bona part segueien el traçat del antic camí ral (*fitxa 109*). D'aquest camí històric en queden poques restes, però encara són lleugerament visibles les roderes de carro sobre la roca en un tram a l'oest de Cal Còdol-rodon.

Després d'analitzar els elements d'obra civil, dels quals més del 86% corresponen a camins, queden paleses novament les característiques del poblament al municipi. Així mateix, l'existència de tants camins posa de relleu l'extensió territorial d'Aguilar de Segarra i la importància de l'activitat agrícola, un dels motors econòmics del municipi, ja que tots aquets camins són claus tant per comunicar els masos com per transitar entre camps de cultiu.

5.2. Patrimoni moble

Dins d'aquest àmbit hem classificat cinc elements del patrimoni d'Aguilar de Segarra, els quals corresponen a dues de les tres tipologies de patrimoni moble: quatre elements urbans i un objecte. Al següent gràfic es pot veure la seva distribució per tipologies.

5·2·1. Element urbà

Els elements urbans inventariats estan tots ells relacionats amb l'aigua, en concret trobem tres fonts, la Font d'Aguilar (*fitxa 38*); la Font de Castellar (*fitxa 7*) i la Font del nucli de les Coromines (*fitxa 154*). Per tant, tenim una font pública a cadascun dels

A l'esquerra, Font d'Aguilar; a la dreta, Font del nucli de les Coromines

nuclis de població del municipi, i tant la del nucli de Castellar com la del nucli d'Aguilar foren construïdes amb commemoració de l'arribada d'aigua al municipi l'any 1983.

Pel que fa la tipologia, dues d'elles estan construïdes aprofitant una pedra circular: en el cas de la de les Coromines sembla una base de premsa, però la del nucli de Castellar correspon a una roda del molí fariner amb una inscripció que hi diu 1750 i una creu al mig. Totes les fonts tenen aigua corrent i estan en funcionament.

L'últim element correspon a les plaques d'inundacions (*fitxa 66*) situades a la façana de llevant de Cal Ferrer Nou (al nucli de Castellar) i que commemoren el nivell assolit per l'aigua en dos desbordaments de la Riera de Rajadell, que passa a 30 m.

Detall de les plaques d'inundacions del nucli de Castellar.

5.2.2. Objectes

Pel que fa als objectes, es tracta d'una peça singular: la campana de l'església de Sant Esteve. Aquesta campana (*fitxa 13*) tipològicament no té cap singularitat especial, sinó que aquesta rau en el text que té gravat, on es pot llegir "Josefa Carmen Florinda. San Esteban XXVI-XII-MCMXXXVIII [26/12/1939]. Año de la victoria". Se sap que l'església va ser saquejada i va patir destrosses durant la guerra civil. Aquesta campana commemora, doncs, la restitució per part de tres famílies els noms femenins de les quals van batejar la campana.

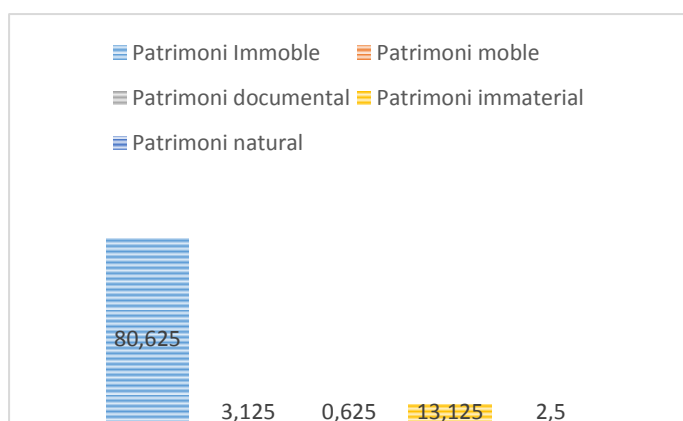
Detall de la campana de l'església de Sant Esteve al nucli de Can Maçana.

5.3. Patrimoni documental

El patrimoni documental és el menys representatiu del municipi de d' Aguilar de Segarra, amb un sol element catalogat: l'Arxiu municipal (*fitxa 40*), en el qual es conserven els fons documentals generats per les diferents administracions municipals.

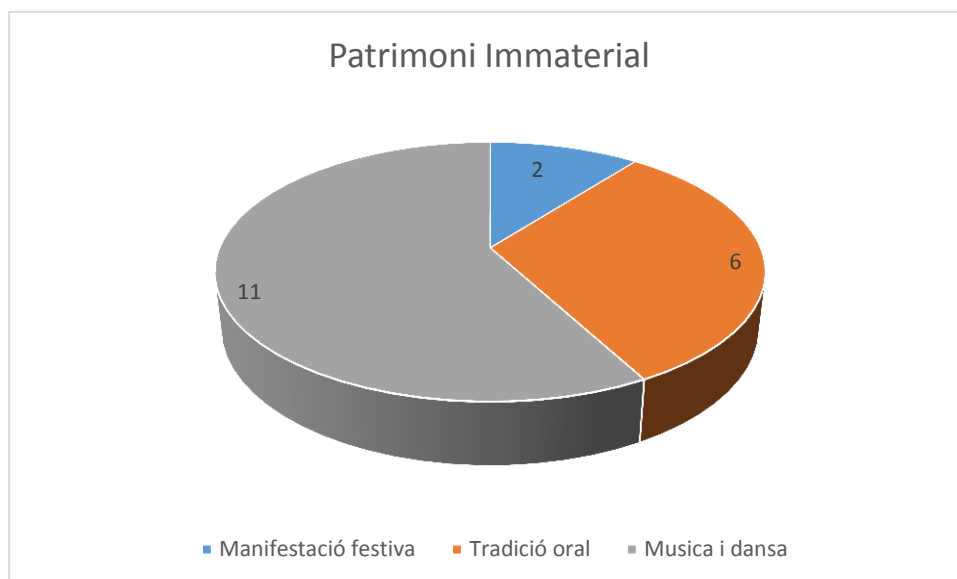
5.4. Patrimoni immaterial

Els elements pertanyents a aquest àmbit són els més nombrosos després del patrimoni immoble, i representen un 13.13 % dels elements inventariats. A l'hora de determinar els elements a catalogar com a patrimoni immaterial ha estat molt útil la consulta del llibre Memòria d'Aguilar de Segarra, recull de la vida d'un poble (PARCERISAS, 2000), on es recullen un bon nombre de llegendes, costums i tradicions actualment desapareguts.

En el següent gràfic s'observa el percentatge que representen els elements de cultura immaterial en el conjunt de la mostra

S'han inclòs dins el Mapa del patrimoni cultural d'Aguilar de Segarra 20 elements, que es poden agrupar en tres tipologies: manifestacions festives, tradició oral i música i dansa, tal i com s'observa en el següent gràfic.

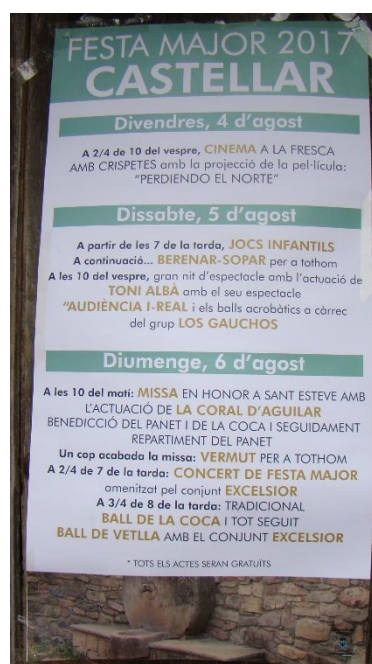
A continuació detallem els elements més destacats de cada tipologia.

5.4.1. Manifestacions festives

Dins aquesta tipologia s'han inventariat esdeveniments que encara se celebren avui en dia: les Festes Majors (*fitxes 79, 158 i 159*) i els Pastorets (*fitxa 122*), que es representen durant la festa de Nadal per la canalla del municipi al Centre social, davant tota la població.

Pel que fa a les Festes Majors, és important assenyalar que n'hi ha una a cadascun dels nuclis de població del municipi. Al nucli de Castellar, la Festa Major se celebra el primer diumenge d'agost, en Honor a Sant Esteve i a més s'ha recuperat el Ball de la Coca (*fitxa 121*). La Festa Major petita és el 15 de maig en honor a Sant Isidre.

A les Coromines, la Festa Major és el segon cap de setmana d'agost, en honor a la Mare de Déu de la Candelera.

Per la seva banda, al nucli d'Aguilar se celebra la Festa Major el primer diumenge de setembre en honor a Sant Andreu, patró de la Parròquia. La Festa Major petita és el 2n diumenge de maig, en honor a Sant Miquel.

És curiós que en els tres casos els dies de celebració s'han canviat al llarg dels anys per diferents motius. La Festa Major d'Aguilar s'havia celebrat el darrer diumenge d'agost, però es va canviar perquè no coincidís amb la de Manresa. La Festa Major de les Coromines se celebrava el dia 2 de febrer, dia de la Candelera, i havia tingut una gran tradició; anys més tard es va canviar al segon diumenge de maig. Finalment, al primer diumenge d'agost se celebra actualment la Festa de Sant Esteve, a Castellar, que tradicionalment es feia l'endemà de Nadal.

5.4.2. Tradició oral

Hem inclòs 6 elements dins aquesta tipologia: tres llegendes i tres rondalles.

De les tres llegendes recollides, una parla sobre la recuperació del nen de Cal Ramon, després l'aparició d'una persona desconeguda, aparentment amb el do de la clarividència (*fitxa 128*). Un altra parla de fets sobrenaturals a Cal Llema (*fitxa 129*), mentre l'últim parla dels poders curadors de la Font dels Pouets (*fitxa 152*), l'aigua de la qual va curar els peus nafrats d'un home. La llegenda probablement està relacionada amb la denominació de la font, que també hem vist anomenada com a dels Pouets.

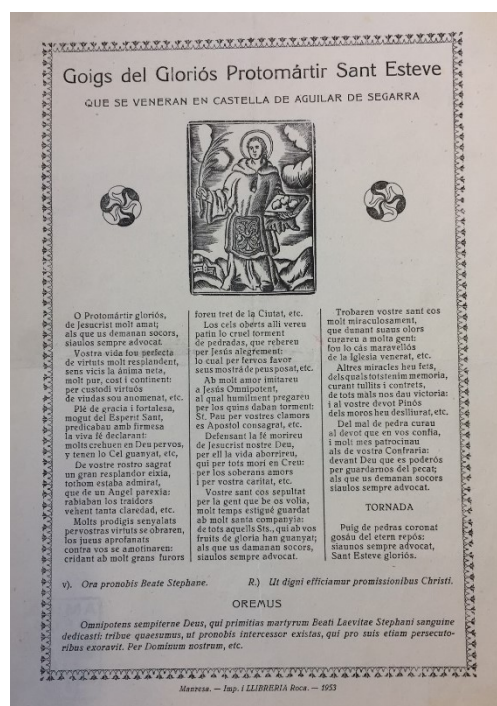
Vista de la Font dels Pouets.

Pel que fa a les rondalles, trobem la del Lluís de la Serradora, que tenia un llibre màgic del qual feia un mal ús (*fitxa 127*), una història moralitzant en la qual, atiant una por, es pretén esmolar la cautela de les noies. Les altres dues rondalles expliquen l'origen mític tant la pedra dreta de Cal Giralt (*fitxa 125*) com la del Còdol-rodon (*fitxa 126*).

5.4.3. Música i dansa

Aquesta tipologia ve presidida per una sèrie de goigs que es cantaven a les diferents esglésies i ermites del municipi.

En concret, s'han inventariat dos Goigs de Nostra Senyora del Grauet (*fitxes 135 i 136*), dos goigs a Sant Andreu Apòstol (*fitxa 99*), els Goigs de Santa Maria de Montserrat (*fitxes 130 i 131*), un Goig a Sant Antoni de Pàdua (*fitxa 134*), dos Goigs més a Sant Esteve (*fitxes 132 i 133*) i uns Goigs a la Mare de Déu Candelera de les Coromines (*fitxa 160*).

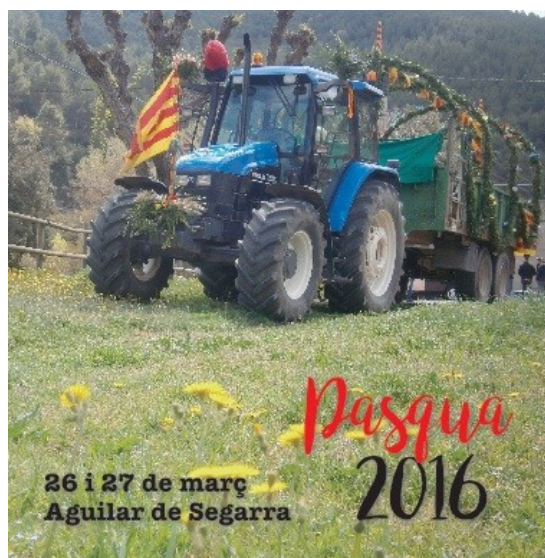

Goig dedicat a Sant Esteve.

A banda dels goigs, s'ha catalogat l'Himne de Sant Miquel de Castellar (*fitxa 124*), escrit per Mossèn Gaspar Verdaguer.

Els últims elements catalogats corresponen al Ball de la Coca de Festa Major (*fitxa 121*) recuperat fa uns anys i les Caramelles (*fitxa 92*).

Al municipi, la celebració de la Pasqua es fa amb la cantada i ballada de

Cartell de les Caramelles de 2016.

Caramelles. Aquesta tradició no s'ha perdut mai al poble, ha passat de generació en generació i actualment durant els actes es visiten les més de 40 masies disperses que formen el terme municipal. La cantada de caramelles la fan pujats a un tractor amb remolc, tot engalanat amb boix i flors, que porta als caramellaires per les masies del municipi. Els caramellaires van vestits amb la roba tradicional, i un cop arriben a cada mas, els dos abanderats saluden al propietari i comencen els balls i les cançons. Un cop acabats, els propietaris del mas donen diners i menjar als caramellaires. La cantada té lloc entre dissabte i diumenge de Pasqua i la festa acaba el diumenge al vespre al Local social del poble, on s'ofereixen tots els balls en un acte que aplega més d'un centenar de persones.

Pel que respecta al Ball de la Coca, s'ha anat transmetent oralment i es balla amb motiu de la Festa Major del nucli de Castellar, que té lloc el primer diumenge d'Agost. El ball és protagonitzat per una parella (home i dona), que cada any varia seguint un torn rotatori de cases. És precisament la casa que protagonitzarà el ball la que ha de fer la coca i els panets (o bé els fan fer) de Sant Esteve. Després del ball es reparteixen panets a tothom i es fa missa a la capella de Sant Esteve.

Una de les conclusions que podem extreure si analitzem el conjunt d'elements immaterials catalogats, és que la gran majoria de manifestacions, tradicions, danses i costums s'han perdut durant la segona meitat del s. XX. Bona part d'aquests elements estaven vius durant el s. XIX i inicis del s. XX (segurament pel fet que molts són originaris d'aquesta època), mentre que actualment només se'n conserven tres, les Festes Majors d'Estiu i d'Hivern, les Caramelles i el Ball de la Coca, recuperat recentment.

Una altra dada interessant és remarcar els paral·lelismes que guarden alguns d'aquests elements amb altres poblacions de la zona, sobretot en el cas de les Caramelles. Aquesta festa popular està molt arrelada al Bages i se celebra (a banda d'Aguilar de Segarra) a diversos municipis com Sant Fruitós de Bages, Callús, Castell Vell i el Vilar o Súria, on es representen les més grans de Catalunya.

5.5. Patrimoni natural

S'han inclòs 4 elements en el Mapa del Patrimoni Cultural d'Aguilar de Segarra dins l'àmbit del Patrimoni Natural. Dins d'aquest, es diferencien dues tipologies o categories: els espècimens botànics i les zones d'interès natural.

El primer grup engloba qualsevol individu o espècie vegetal que destaquï per les seves

singularitats, ja sigui raresa o àrea de distribució, vulnerabilitat o fragilitat, singularitat o port general de l'individu; mentre que les àrees d'interès són zones d'alt valor ecològic, paisatgístic o cultural.

5·5·1. Espècimens botànics

Hem inclòs en aquesta tipologia un únic element: l'Alzina mil·lenària (*fitxa 101*), un arbre de grans dimensions, amb un tronc de 0,7 m de diàmetre, capçada de gairebé 15 m de diàmetre i uns 10 m d'alçada. Aquest espècimen és possiblement el testimoni d'un alzinar que hauria ocupat aquest espai. En ésser talats la resta d'arbres per roturar el terreny, aquest es beneficià de la manca de limitacions d'espai i de competència pels recursos.

Alzina mil·lenària.

5·5·2. Zones d'interès

Les zones d'interès inventariades responen a dues morfologies concretes. En primer lloc, dues zones boscoses: el Bosc de l'Obaga de l'Estrada (*fitxa 111*) i el Bosc del Torrent de Cal Pere (*fitxa 153*).

A l'esquerra, el Bosc de l'obaga de l'Estrada; a la dreta, el Bosc del Torrent de Cal Pere.

L'últim element inclòs és una font construïda recentment davant el recinte del Castell de Castellar. Aquesta font (*fitxa 37*) forma part del conjunt d'actuacions que s'estan realitzant a l'entorn del monument després de les fases de rehabilitació de l'edifici, per tal de millorar els serveis del recinte i l'arribada de visitants.

Pel que fa a les dues zones boscoses, el seu interès és paisatgístic i ecològic, ja que representen un ecosistema complex, hàbitat d'animals, modulador de fluxos hidrològics i conservador del sòl.

Tot i que no les hem inclòs en aquest capítol (sinó que han estat descrites com elements arquitectònics), cal recordar les 13 fonts naturals del municipi, que confirmen la riquesa hídrica, natural i paisatgística del mateix.

Per concloure aquest ampli capítol, esmentar que als apartats anteriors s'han exposat els criteris metodològics i s'ha desgranat per tipologies els 160 elements fitxats. Per tal de facilitar-ne la localització, a l'annex 1 aportem tres llistats dels mateixos, ordenats respectivament pels següents criteris: per número de fitxa, per tipologia i per denominació.

6. Elements fitxats i no fitxats

En aquest capítol hi llistem els elements no fitxats, degut als motius que s'especifiquen en cada cas:

- Cups de Puig-Altet: conjunt de cups excavats en un aflorament rocós. Pertanyen al terme dels Prats de Rei.

- Forn i pou del Puig-Altet: forn excavat al vessant d'un aflorament rocós i pou proper. Pertanyen al terme dels Prats de Rei.
- "Jaciment romà" de vora el Maset: segons diverses fonts orals, a l'indret s'hi va recollir material arqueològic i es va fer una petita intervenció. Descartat per manca d'informació, ja que dita intervenció no consta als arxius del Departament de Cultura.
- La Cova dels Llops: estructura de pedra en forma de corredor que, per creença popular, servia per atrapar llops. Pertany al terme dels Prats de Rei.
- Pou de la carena de l'Estrada: descartat per poc rellevant (obra molt recent).
- Túmul de Cal Boladeres: petit monticle artificial format per l'acumulació de pedra i terra. Segons indicacions orals, podria tractar-se d'un túmul funerari. No obstant, seria necessari dur-hi a terme una intervenció arqueològica per verificar-ho. Descartat per manca d'informació.
- Forats a les roques al turó del Castell d'Aguilar: apareix amb aquesta denominació al catàleg municipal, però es tracta del mateix element que l'hàbitat proper al Castell d'Aguilar de l'inventari d'arqueologia.
- Llibreta de Joan Camps. Tot i que apareix al llibre de Parcerisas, D.: *Memòria d'Aguilar de Segarra*, el Sr Joan Camps i Bacardit, va viure al mas de Sociats, ara Cal Camps, que està dins el terme municipal de Sant Mateu de Bages.

9. Bibliografia i netgrafia

BELMONTE, C. (2007): *Memòria d'intervenció arqueològica al Castell de Castellar, Aguilar de Segarra*. Arxiu Àrea de Coneixement i Recerca, DGPC. Núm. mem. 6301 (3 vols.).

BELMONTE, C (2012): *Memòria del Seguiment arqueològic del Castell de Castellar*. Rehabilitació de l'Edifici. Fases I i II. Arxiu Àrea de Coneixement i Recerca, DGPC. Inèdit.

BOFARULL, M. (1991): *Origen dels noms geogràfics de Catalunya. Pobles, rius, muntanyes, etc.* Barcelona, Editorial Milla, Col·lecció Biblioteca Popular Catalana - Vell i Nou núm. 30.

CARRERAS, E., FÀBREGA, A., TARRÚS, J. (2005): "Els monuments megalítics del marge dret del Cardener", a *Pyrenae*. 36-2.

CATALÀ, P.; BRASSÓ, M. (1966): *Els castells catalans*.

CLARET I TARDA, J. M. "Base d'una torre circular". *Portaveu del Centre Excursionista Montserrat*, 4.

DAURA, J.; GALOBART, J. (1984): "Ruïnes d'una construcció prop del Grauet", a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XI.

DAURA, A.; GALOBART, J. (1984): "Enterraments de les Coromines", a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XI.

DAURA, A.; GALOBART, J. "Tombes de cal Pallarès", a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XI.

DAURA, A.; GALOBART, J. (1983): *L'arqueologia al Bages*. Manresa: Col·legi de Doctors i Llicenciats. *Les Fonts: Quaderns de recerca i divulgació*, núm. 6.

DUOCASTELLA, J. (2010): *Aguilar de Segarra. Les fonts naturals* [calendari]. Ajuntament d'Aguilar de Segarra.

ENRICH HOJA, Jordi; ENRICH HOJA, Joan (1993). Tres conjunts d'habitable alto-medieval a l'Alta Segarra (Anoia-Bages, Barcelona). *Empúries* 48-50, p. 300-310.

ENRICH, J.; ENRICH, J. (1999): "El fenòmen eremític rupestre a la Catalunya Central", a MIQUEL, M.; SALA, M.: *Temps de monestirs. Els monestirs catalans de l'any mil*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

ENRICH, J.; ENRICH, J.; SALES, J. (2000): "Eremitoris rupestres alt-medievals a la Catalunya central: una recerca sobre el cristianisme rural.", a *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*.

GIBERT, J.; FOLCH, C.: "Memòria. Excavacions arqueològiques al Roc Foradat de Cal Pepa, campanya 2009". Memòria Núm. 9111. Arxiu DGPC.

JUNYENT MAYDEU, F. et al. (1984): "Puigfarners", a *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. XI.

LUS i BONET, A. (2012): *Recull de poemes*. Publicacions Abadia de Montserrat.

MUÑOZ, A. M. (1988): "La cultura neolítica catalana de los sepulcros de fosa". Barcelona: Universidad de Barcelona, 1965. (*Publicaciones eventuales*; núm. 9). Record i homenatge a Mn. Valentí Santamaria i Clapers. Manresa: Comissió d'homenatge.

ORTEGA y ESPINÓS, J. (1876): *Historia de las Escuadras de Cataluña: su origen, sus proezas, sus vicisitudes, intercalada con la vida y hechos de los mas célebres ladrones y bandoleros*. Barcelona.

PARCERISAS, R. (1999): "Memòria d'Aguilar de Segarra. Recull de la vida d'un poble: La Guerra Gran: Castellar i Aguilar; La Guerra del Francès: Castellar i Aguilar". *Revista Dovella*, tardor 1999.

PARCERISAS, R. (2000): *Memòria d'Aguilar de Segarra. Recull de la vida d'un poble*. Centre d'Estudis del Bages.

PARCERISAS I COLOMER, R. (2013): *Mil anys d'història. Castell de Castellar*. Ajuntament d'Aguilar de Segarra.

PLANS MAESTRA, J. (2009): *Arquitectura tradicional rural en pedra seca a la comarca del Bages*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú, 20). Barcelona-Rubí

SÁNCHEZ CAMPOY, E. (2012): *Memòria d'estudi i documentació d'un pont a la riera de Rajadell (Pont de l'estació d'Aguilar de Segarra, Bages). Obra desdoblament carretera C-25*. Memòria núm. 11190.

SITJES I MOLINS, Xavier (1982): "El sistema defensiu a Castellar a principis del segle XI". *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, núm. 2. Centre d'Estudis del Bages.

TINDAL, N. (1733): *The continuation of Mr. Rapin's History of England*. London.

<http://hdl.handle.net/10687/97453>

<http://www.aguilardesegarra.cat>

<http://www.aguilardesegarra.cat/INICI/INICI.html>

<http://www.cardona1714.cat/media/informe-de-la-batalla-dels-prats-de-rei-1711.pdf>

<http://www.castelldecastellar.cat>

<http://www.castelldecastellar.cat>

<http://www.ccbages.cat/territori-del-bages/>

<http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/telenoticies-migdia/les-caramelles-daguilar-de-segarra/video/5757396/>

<http://www.geoparc.cat/>

<http://www.geoparc.cat/nivells/contingut/titular/medi-natural>

<http://www.gnomonica.cat/index.php/inventari/inventari-10742>

https://ca.wikipedia.org/wiki/Altipl%C3%A0_de_la_Segarra

<https://ca.wikipedia.org/wiki/Bages>

<https://hostals.blogspot.no/2009/12/hostal-cal-teixidor-aguilar-de-segarra.html>

<https://ichn.iec.cat/Bages/geologia/geologia1.htm>

wikipedra.catpaisatge.net

**Diputació
Barcelona**

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Relotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc